

ОДЕСЬКЕ НАУКОВЕ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК Т—ВО.
СЕКЦІЯ ПЕДАГОГІЧНА. — № 3.

Готалов

МИХ. ГОРДІЄВСЬКИЙ.

449

ЛІТЕРАТУРА З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ
ЗА 10 РОКІВ РЕВОЛЮЦІЇ

ОДЕСА
1929

Видання Одеського Наукового при Україн-
ській Академії Наук Товариства

Секція соціально-історична

- „Записки“ № 1. За редакцією проф. М. Слабченка. 1927.
Ц. 1 крб.
„Записки“ № 2. За редакцією проф. М. Слабченка. 1928.
Ц. 1 крб.
„Записки“ № 3. За редакцією проф. М. Слабченка. 1929.
Ц. 1 крб.
„Записки“ № 4. За редакцією проф. М. Слабченка. 1929.
Ц. 1 крб.
„Записки“ № 5. За редакцією акад. М. Слабченка. (Дру-
куються).
„Записки“ № 6. (Ладяться до друку).

Секція історично-філологічна.

- „Записки“ № 1. За редакцією проф. В. Лазурського. 1928.
Ц. 1 крб.
„Записки“ № 2. За редакцією професор. В. Лазурського
та М. Слабченка. 1929. Ц. 1 крб.
„Записки“ № 3. За редак. проф. В. Лазурського. 1929. Ц. 1 р.
„Записки“ № 4. (Ладяться до друку).
№ 1. Копержинський К.—Обжинки. Обряди збору вро-
жаю у слов'янських народів нової доби розвитку. 1928.
Ц. 1 крб.
№ 2. Слабченко Т.—З листування М. Л. Кропивницького.
1928. Ц. 1 крб.
№ 3. Сікиринський О.—Ганна Барвінок в її листах
(1902—1912 р.р.). 1928. Ц. 75 коп.
№ 4. Моргуліс Г.—Альфред де-Мюссе. Спроба бібліо-
графії. 1929. Ц. 1 крб.
№ 5. Грищенко Л.—Монографія про О. Л. Плюща. 1929.
Ц. 75 к.

Секція педагогічна.

- „Записки“ № 1 (Друкуються).
№ 1. Гордієвський М.—Напередодні великого ювілею.
1827—1927. (Про Г. Песталоцці). 1926. Ц. 20 коп.
№ 2. Песталоцці.—Вибрані твори. Вип. 1. 1928.
Ц. 1 крб.
№ 3. Гордієвський М.—Огляд літератури з історії
педагогіки за 10 років революції.

ОДЕСЬКЕ НАУКОВЕ ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК Т—ВО.
СЕКЦІЯ ПЕДАГОГІЧНА. — № 3.

МИХ. ГОРДІЄВСЬКИЙ.

ЛІТЕРАТУРА З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ
ЗА 10 РОКІВ РЕВОЛЮЦІЇ

ОДЕСА—1929.

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вищено в „Літопису Українського Друку“ та „Картковому репертуарі“ Української Книжкової Палати.

Ократ (Одеса) № 263,
Друкарня школи ФЗУ
„ОДЕСПОЛІГРАФ“
Пастера № 15,
Зам. № 2088—500 прим.
10 аркуш.

Готалов

449

736601

Мих. Гордієвський.

Література з історії педагогіки за 10 років революції.

Оглядаючи українську й російську літературу з історії педагогіки за 10 років революції, ми помічаємо в ній велику прогалину — цілковиту відсутність творів класиків педагогіки минувшини. Ні Локк, ні Коменський, ні Руссо, ні Песталоцці, ні Герbart, ні Фребель не сподобилися за цей час видання своїх творів українською чи російською мовою. Правда, російські переклади цих і деяких інших класиків педагогіки давно існують, у цьому напрямку особливо попрацював відомий видавець К. І. Тихоміров. Однак, поперше, всі ці видання далеко неповні, — вони становлять лише невелику частину духовної спадщини великих педагогів минувшини; подруге, ці видання здебільшого не наукові, без критичної перевірки тексту й без коментарів. Єдиний виняток з цього боку, здається, становить переклад „Великої Дидактики“ Амоса Коменського у виданні Тихомірова. Ще й те треба сказати, що всі ці видання давно вже стали в нас бібліографічними раритетами, — їх здебільшого вже не можна знайти на книжковому ринку, навіть по таких великих містах, як Київ, або Одеса. Більше того, не в кожній великій бібліотеці можна дістати всі ці твори, не кажучи вже про бібліотеки тих провінціальних міст, де існують наші педтехнікуми.

Щождо українських видань, то тут справа ще гірша. Жодного українського видання класиків педагогіки минувшини не вийшло ні до революції, ні протягом десяти років революції¹⁾.

Ця відсутність видань класиків — факт дуже сумний. Справді, жодна історична дисципліна не може розвиватися без широкого використання перводжерел, а одною із головних форм таких перводжерел для історії педагогіки є твори самих педагогів. Правда, можуть сказати: твори педагогів (як і філософів) треба читати в оригіналах, а не в перекладах. Але, поперше, оригінали ці в нас ще тяжче дістати, ніж переклади²⁾, а подруге, оригінали ці часто становлять непереможні труднощі навіть для тих осіб, що добре володіють чужоземними мовами. Візьмімо, напр., Песталоцці. Не кожний, хто добре знає німецьку мову, може гаразд розуміти твори цього письменника, бо крім того, що ці твори відбивають досить давній період у розвитку німецької літературної мови, в них багато галіцизмів, місцевих діалектизмів, а то й просто неправильностей, що були витвором самого Песталоцці, якому словесна форма давалася нелегко.

¹⁾ Лише 1928 року вийшли українською мовою деякі твори Песталоцці у виданні педагогічної секції Од. Наукового Т-ва. Але це поза хронологічними межами нашого огляду.

²⁾ Навіть у Публічній Державній Бібліотеці в Ленінграді ми не могли дістати всіх німецьких видань творів Песталоцці.

Сказане ще більш має сили для тих творів, що, як напр., твори Коменського, писані латинською мовою, якої майже зовсім не знає наша теперішня академічна молодь.

Звичайно, про вивчення класиків педагогіки в оригіналах нам теж слід потурбуватися, а одним із засобів до цього, поруч виписки з закордону відповідної літератури, можуть бути наші власні видання з двома текстами—текстом перекладу та текстом оригіналу. Цей спосіб широко практикується закордоном, наприклад, в Німеччині; досить поспіяти на видання творів Коменського, де поруч німецького тексту маємо й латинський. Такі утративістичні видання, між іншим, мають ту позитивну рису, що полегшують користування кожним із текстів. Звичайно, це вже буде розкіш для нас, було б добре, як би ми спробували хоч на видання з одним текстом.

Слід зазначити, що хоч у нас за 10 років і не з'явилось окремих видань класиків педагогіки минувшини, однак, все ж таки вийшло за цей час декілька хрестоматій із історії педагогіки, що подають уривки з творів цих самих класиків. Але, які б добрі не були ці хрестоматії, вони все ж таки тільки сурогат,—на хрестоматійному матеріалі, неповному й уривчастому, ніяк не можна заглиблювати й науково вивчати історію педагогіки, як і взагалі історію. Та й звичайного читача, що не має наміру обтяжувати себе науковими студіями, хрестоматія не може задовольнити, хоч би через те, що подає матеріал в уривчастій формі.

Коли від історії педагогіки звернемося до спорідненої дисципліни, історії філософії, то побачимо, що справа з виданням першотворів тут стоїть значно краще. За останні роки чимало видано російською мовою творів класиків філософії, як матеріалістів, як і нематеріалістів. Тут ми зустрічаємо твори Платона, Гоббса, Декарта, Спінози, Толанда, Дідро, Гегеля та інші. Отже, нам, педагогам, треба брати приклад з наших філософів, що не обмежуються виданням хрестоматій із історії філософії, а видають окремі й часто досить великі твори філософів минувшини, додаючи до своїх перекладів вступні статті й примітки.

Друга прогалина, що її ми помічаємо в нашій літературі з історії педагогіки за 10 років революції, це майже цілковита відсутність перекладів монографій чужоземних авторів, присвячених висвітленню тих чи інших моментів із історії педагогіки. Власно кажучи, за 10 років з'явилася в російському перекладі лише одна така монографія, це книжка Натопла про Песталоцці. Але, треба сказати, що тут ми маємо тільки передрук старого російського видання, що з'явилося ще до революції. Слід підкреслити, що таке ігнорування чужоземної монографічної літератури у нас є дуже давнє явище; дореволюційна педагогіка теж не могла похвалитися значною кількістю перекладових історичних монографій. Отже тут ми йдемо старими стежками. Чи не пора вже йти новими? Для кожного ясно, що нам конче потрібно знайомитися з останніми винаходами чужоземної науки (особливо німецької) в царині історії педагогіки, хоч би за для того, щоб використовувати чужу працю й зайвий раз не відкривати Америки. Звичайно, у чужоземних авторів ми здебільшого не знайдемо того марксистського освітлення історичних явищ, що так цікавить нас; але зате ми знайдемо там багато цікавого критично перевіреного фактичного матеріалу, а нерідко й тонку аналіз ідей і принципів. Крім того, у нас є дуже добра метода збезшкоджувати перекладовий твір із ідеологічного боку: це наділяти його пояснювальними статтями відповідного змісту (згадаймо, напр., радянське видання відомого твору Освальда Шпенглера).

Цієї самої методи, звичайно, можна живити й при виданні чужоземних монографій із історії педагогіки.

Якщо тепер звернемося до нашої оригінальної літератури, то перше, що треба підкреслити, це певна кількість творів, що простежують історичний розвиток ідей трудового виховання. Інтерес до трудового виховання, що характеризує нашу радянську педагогіку, інтерес до виробничої праці, як елементу виховання, цілком натурально, не міг не відбитися і на нашій історично-педагогічній літературі. Серед творів цієї категорії особливо виділяються два: невеличка книжечка Н. К. Крупської „Народное образование и демократия“, та велика монографія А. Фортунатова „Теория трудовой школы в ее историческом развитии“. Книжечка Крупської, що вийшла 1917 року, хронологічно є перша в цій серії творів. Написана безумовно талановито, вона вплинула на дальших дослідників, допомігши їм йти по цій неутурованій дорозі. Книжка Фортунатова доповнює книжечку Крупської, як з того боку, що заходить значно далі в минуле (Крупська свій огляд починає з XVIII ст., а Фортунатов з XVI), як і з того боку, що надзвичайно повно використовує джерела, що їх не досить використала Крупська. Книжка Фортунатова це дисертація, з великим науковим апаратом, книжечка Крупської це талановитий науково-популярний нарис, без претензій на всебічне використання історичного матеріалу.

Усі інші праці цієї категорії, що також простежують розвиток ідей трудового виховання в історії західно-європейської педагогіки, не звертають на себе особливої уваги ні щодо свіжості думки, ні щодо науковості. Усе ж таки й вони мають певне значіння.

Поруч праць, присвячених історії трудового виховання в західно-європейській педагогіці, нам відомі також дві праці, присвячені ідеї трудового виховання в російській дореволюційній педагогіці. Це стаття М. Познанського „К истории трудового воспитания в дореволюционной России“, що її уміщено в „Записках“ Саратовського університету за 1925 рік, та стаття М. Чехова „Опыт трудовой школы в России“, що її уміщено в збірнику „Трудовая школа в свете истории и современности“. Особливо приємне вражіння справляє стаття Познанського. Автор подає чимало цікавого матеріалу в суто систематичній формі. Коли ці дві статті (Познанського й Чехова) прилучемо до раніш згаданих праць, то будемо мати чималу кількість творів, присвячених історичному розвитку ідей трудового виховання. Треба сказати, що наявність таких праць є особливістю радянської історично-педагогічної літератури, що вигідно відрізняє її від літератури дореволюційної.

Друга особливість радянської історично-педагогічної літератури в порівнянні з дореволюційною є зацікавлення революційними моментами в історії педагогіки, що між іншим виявилось в помітному інтересі до педагогічних ідей Великої Французької Революції та Паризької Комуні. Із праць, присвячених Великій Французькій Революції, нам відомі такі: 1) Лозинский, Евгений, „Революция и школа“ (разбор педагогической системы Талейрана). Педагогический сборник 1917 г., липень—червень, стор. 1—43. 2) Сыркина, О. Е. „Вопросы народного просвещения в законодательных учреждениях Великой Французской Революции“ (Це вступна стаття до хрестоматії „Педагогические идеи Великой Французской Революции“, Москва, 1926 г., стор. 17—128). Стаття О. Е. Сиркіної подає досить докладну аналіз того матеріалу, що в скороченому вигляді наводиться в хрестоматії. До цього треба додати, що багато матеріалу про педагогічні ідеї Великої Французької Революції читач знайде також у відомій, нами вже названій, праці Фортунатова „Теория трудовой школы в ее историческом развитии“.

Французькій революції тут присвячено весь третій розділ, що займає 80 сторінок. Отже цей розділ, щодо розміру, мало чим поступається перед працею О. Сиркіної, тим більш, що перші 10 сторінок праці Сиркіної мають характер лише вступу, де дається стислу характеристику педагогіки XVII—XVIII ст. Фортунатов у своєму нарисі використовує той самий документальний матеріал, що й Сиркіна, — це відомі збірники Гільома. Якщо взяти на увагу те, що праця Фортунатова вийшла трохи раніш від праці Сиркіної, то треба сказати, що як раз Фортунатову належить честь першого російського дослідника в цілком занедбаній раніш царині — педагогіки Великої Французької Революції.

Із праць, присвячених Паризькій Комуні, нам відомі такі: 1) Молок А. И. „Народное просвещение во время Парижской Коммуны 1871 года“. Москва—Ленинград, 1922 г., 55 стр. 2) Лепешинский П.—„Просвещение во время Парижской Коммуны 1871 года“. Вестник просвещения, 1925 г. № 2—3. 3) Каменев С. „Парижская Коммуна и народное просвещение“. Вопросы просвещения на Северном Кавказе, 1927 г. № 3, стор. 3—15. 4) Солдаткина О. „Педагогические идеи Парижской Коммуны“. Народный Учитель, 1927 г., № 3, стор. 14—20. 5) М. „Просветительная политика Парижской Коммуны“. Шлях Освіти, 1925, № 3, стор. 54—60.

Із цих праць наукове значіння має тільки одна, а саме—Молока. Автор зібрав чимало матеріалу, використавши значну літературу, як російську, як і чужоземну.

Звичайно, про заходи Комуні в царині народної освіти можна знайти матеріал і в загальних творах із історії Комуні, яких з'явилося чимало за 10 років революції. Зокрема, досить багато матеріалу подає відома праця Н. Лукіна „Парижская Коммуна 1871 года“, що її використав А. Молок у своєму нарисі.

Інтерес до революційних моментів в історії західно-європейської педагогіки виявився також у формі зацікавлення педагогічними поглядами Маркса й Енгельса, чого, звичайно, теж не було в нашій дореволюційній літературі. Крім невеличких статей у педагогічних журналах, нам відомі ще дві брошури, присвячені цьому питанню. 1924 року вийшла книжечка В. Шульгіна „Маркс и Энгельс в их педагогических высказываниях“, де, після короткої передмови, наводяться відповідні уривки з творів Маркса й Енгельса. 1926 року вийшла брошура А. Селіхановича „Маркс, как воспитатель“. На жаль, нам не вдалося по-знайомитися з цією книжкою, — її ми не знайшли в Одеських бібліотеках.

Дальша характеристична риса радянської літератури з історії педагогіки за 10 років революції є змагання до марксистського освітлення історичних явищ. Треба сказати, що ця тенденція далеко не у всіх творах виступає, але деякі твори дуже яскраво відбивають цю тенденцію, як, наприклад, підручник С. Медінського. Однак, новизна справи, відсутність в європейській літературі відповідних зразків (навіть відомий твір П. Барта „Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung“ не є марксистський твір), нерозробленість у нас марксистської методології історії педагогіки (на що тому за всі 10 років революції з'явилася тільки одна невеличка стаття Гр. Іваниці в Записках Київського Інституту Нар. Освіти за 1926 р.), — все це ставить великі, часто навіть непереможні труднощі перед дослідником, що в своїх історично-педагогічних студіях хоче бути вірним принципам марксизму. Треба мати багато рішучості, щоб іти по цій неутвербованій дорозі, щоб не побоїтися сміливих гіпотез, ризикованих аналогій. Нам здається, що як раз наукова обережність і сумлінність

не дозволили багатьом із наших дослідників йти цим новим шляхом і примусили їх, наперекір власному бажанню, йти старою дорогою.

Історія педагогіки не має ще свого Плеханова, який розробив би марксистську методологію цієї дисципліни, як розроблено вже до певної міри методологію історії літератури або історії філософії. Отже треба добре взятися за цю справу, вміло використовуючи те, що вже зроблено в царині споріднених історичних дисциплін. Твори Плеханова можуть бути тут провідною ниткою.

Дальша характеристична риса радянської літератури з історії педагогіки за 10 років революції є, на наш погляд, відсутність помітного інтересу до історії школи, поруч яскраво виявленого інтересу до історії педагогічних ідей. Це особливо виявляється в літературі з західно-європейської педагогіки. Ми не знаємо жодної значної праці, що висвітлювала б той чи інший момент в історії західно-європейської школи. Правда, праця Бузескула „Школьное дело у древних греков по новым данным“, що вийшла 1918 р. окремою брошурою, дає чимало цікавого матеріалу, але, поперше, ця праця Бузескула є лише передрук його статті, що ще 1911 року з'явилася в журналі „Вестник Европы“ (кн. 4, стор. 88—111), а подруге, і це головне, праця Бузескула, не зважаючи на свій цікавий зміст, все ж таки компліментарного характеру, вона цілком базується на відомих монографіях Цібарта й Жірара. 1927 року надруковано статтю І. Філіпова „Очерки по истории просвещения в античном мире и средне-вековой Европе“ (Известия Северо-Кавказского государственного университета, 1927 г., т. I, стор. 13—14). Однак, статтю Філіпова не можна вважати за наукову працю, — її писано не за першими джерелами, крім того, в ній чимало неточностей і фактичних помилок. Так само не має наукового характеру стаття С. Медінського „Педагогика и состояние народного образования в эпоху европейского феодализма“, що її уміщено в Педагогічній енциклопедії за ред. А. Калашнікова (т. I, Москва, „Работник Просвещения“, 1927 р., стор. 327—333).

Ця відсутність значних розвідок із історії західно-європейської школи невідгінно вирізняє нашу революційну педагогічну літературу від літератури дореволюційної, що може похвалитися коштовними монографіями в цій царині. Досить згадати твір Н. Сперанського „Очерки по истории народной школы в Западной Европе“, або працю Суворова „Средне-вековые университеты“. На цю прогалину в нашій радянській історично-педагогічній літературі треба звернути увагу й слід негайно приступити до заповнення цієї прогалини, хоч би шляхом перекладів на українську чи російську мову з чужоземних мов найбільш цінних монографій.

Трохи інакше стоїть справа з історією школи в Росії та на Україні. Тут ми можемо назвати деякі коштовні видання, що цілком відповідають науковим вимогам. Перш за все, слід згадати великий збірник, присвячений історії Петербурзького університету „С.-Петербургский университет в первое столетие его деятельности“ (т. I, под ред. проф. С. В. Рождественского, Петроград, 1919 г. СХХІV+759 стор.). Крім самих матеріалів, ми знаходимо тут також три статті, а саме: С. Рождественського, П. Столп'янского та Р. Геппенера. На жаль, треба сказати, що за ті 10 років, що пройшли з часу виходу в світ першого тому цього коштовного видання, нових томів не з'явилося.

Приймне враження справляє також нарис Б. Райкова з історії шкільного природознавства в Росії (Райков, Б. Е. „Естественно-историческое образование в XVIII в. Этуод по истории школьного естество-

знания в России". „Просвещение". Педагогический сборник, № 2, Госуд. Изд., Петроград, 1922 г., стор. 84—116).

Щодо праці Н. Чехова „Типы русской школы в их историческом развитии" (Москва, 1923, 148 стор.), то треба сказати, що вона подає занадто мало історичного матеріалу, — історії російської школи періоду до Жовтневої революції автор присвячує тільки 32 сторінки своєї невеличкої формату книжки. Крім того, праця писана не за першими джерелами.

Щодо історії школи на Україні, то тут перш за все слід відмити велику монографію Хведора Тітова, присвячену історії Київської Академії (Тітов, Хв. „Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI—XIX в.", Київ, 1924, 432 стор.). Праця Тітова подає дуже багато цікавого історичного матеріалу, розглядаючи різні боки життя Київської Академії протягом майже всього її існування.

Крім розвідки Тітова, звертає на себе увагу розвідка А. Савича „Западно-русские униатские школы XVII—XVIII ст." (Труды Белорусского Государственного Университета в Минске, №№ 1, 2, 3, 4—5, 6—7).

Приємне враження справляє також стаття О. Володаженко „З історії Харківського Колегіуму в XVIII в." (Наукові записки Науково-дослідчої Катедри історії української культури, № 6, 1927, стор. 107—122).

Ми сказали вже, що історію педагогічних ідей значно повніше досліджено в нашій радянській літературі, ніж історію школи. Однак, і тут є великі прогалини. Ми можемо назвати цілу низку класиків педагогіки, що не сподобилися за ці 10 років хоч би невеличкої статті чи навіть збітки. Таким, напр., є Амос Коменський. Що до Локка, то йому присвячено працю Д. Рахмана („Джон Локк. Его учение о познании, праве и воспитании". 1924, 180 стор.). Але ця праця загального характеру, педагогічним поглядам Локка тут присвячено всього сім сторінок.

Власне кажучи, нічого не написано й про Гербарта, бо відома праця С. Левітіна „Педагогические идеи Гербарта и Монтессори" це не що інше, як збірка статей, що в свій час друкувалися ще до революції в журналі „Русская Школа". Цікаво, що навіть 150-літній ювілей Гербарта, що святкувався 1926 року в Німеччині, не викликав жодного відгуку в нашій педагогічній пресі, тоді як 200-літній ювілей Песталоцці, що святкувався на рік пізніше, викликав досить численну літературу. Нам здається, що така мовчанка до значної міри пояснюється тим, що про Гербарта наша радянська суспільність має неправдиву уяву, знаючи лише негативні риси його педагогіки й забуваючи про його великі заслуги. До такого неправдивого погляду на Гербарта до певної міри спричинилося, здається нам, змішування Гербарта з Гербартіянами, проти чого протестував би й сам Гербарт. Чималу роль у цьому холодному ставленні до Гербарта відіграв С. Левітін, книжка якого написана надзвичайно тенденційно й однобічно. С. Левітін, на жаль, знайшов послідовників, що повторюють його твердження без критичної перевірки. Таким є, наприклад, проф. Медінський, що, спираючись на Левітіна, дає цілком неправдиве освітлення поглядів Гербарта в своїй підручнику з історії педагогіки. Нам здається, що слід покласти кінець такому несерйозному ставленню до великого педагога. Не забуваймо, що Гербарт перший в історії педагогіки цілком рішуче підніс питання про методологічні підвалини цієї науки. До Гербарта методологічна проблема хоч і ставилася, але не так рішуче й не так глибоко. Не забуваймо, що Гербарт підвів під науку про виховання психологічну базу, почавши широко використовувати психологію. Не забуваймо, що в самій психології він зробив значну рефор-

му, увільнивши її від старої теорії душевних здібностей. Не забуймо й того, що Гербартове вчення про інтерес, яко засіб і мету навчання, цілком поділяють сучасні педагоги, і що Гербартова теорія аперцепції дуже близька до сучасної педагогіки з її підкреслюванням педагогічного значіння аперцептивної бази.

Мало написано в нас і про Фребеля. Нам відомі лише дві статті, спеціально присвячені Фребелю, — це стаття М. Герке „Современный детский сад по Фребелю" (див. збірник „Дошкольное дело". Петроград, 1922) та стаття Н. Познанського „Идея трудового воспитания у Ф. Фребеля" (Ученые записки Саратовского Государственного Университета. Том V. Выпуск II, 1926). Хоч стаття Познанського й досить ґрунтовна, але все ж таки мусимо визнати, що з Фребелем справа в нас стоїть недобре, — ним мало цікавляться, про нього мало пишуть. Навіть ювілей Фребеля в 1927 році (75-ліття його смерті) був цілком замовчаний нашою педагогічною пресою, як і ювілей Гербарта. У Німеччині ж цей ювілей пройшов досить гучно, викликавши чималу літературу, серед якої є твори першорядного значіння. Нам здається, що з Фребелем до певної міри сталося те, що сталося з Гербартом. Як Гербарта у нас розглядають крізь призму гербартіанства, так і про Фребеля в нас судять на підставі традиційних фребелевських дитячих садків, що давно вже стали „притчею во язицех". Оскільки ж дитячий садок старого типу викликає зараз гострий осуд, створюються несприятливі психологічні умови для студій над Фребелем. Забувають, що в традиційному фребелевському дитячому садку цілком вивітрився дух Фребеля, що сам Фребель не пізнав би своєї дитини, що по створінню тут не можна судити про творця. Друга обставина, що стоїть на перешкоді наукових студій над Фребелем, це те, що на Фребеля і досі більшість додержується помилкового погляду, звужуючи його роль в історії педагогіки, розглядаючи його виключно, як творця системи дошкольного виховання й забуваючи про те, що Фребель проголосив і обґрунтував цілу низку цікавих і надзвичайно важливих загальнопедагогічних принципів і що самим дошкольним вихованням він почав захоплюватися тоді, коли його загальний педагогічний світогляд уже був вироблений.

Чималу роль в цьому замовчуванні Фребеля в нашій радянській педагогічній літературі відіграло також те, що педагогічні погляди Фребеля виступають у суто ідеалістичній оболонці, що Фребель має нахил до містики й релігійної символіки.

І ось дійшло до того, що Н. Крупська в своїй творі „Народное образование и демократия", де простежується історичний розвиток ідеї трудового виховання, зовсім не згадує про Фребеля, не зважаючи на те, що принцип дії в різних її формах, особливо в формі гри й продукційної праці, становить головну підвалину Фребелевської педагогіки (недурно П. Блонський в передмові до свого твору „Трудовая школа" підкреслює вплив на нього з боку Фребеля). Обминає Фребеля і Г. Шахвердов в своїй творі „Воспитание народных масс", де теж простежується історичний розвиток ідеї трудового виховання. Фребелеві Шахвердов відмовляє в окремому розділові, тоді як Коменському, Руссо, Песталоцці й Марксові він присвячує досить значні розділи. Власне кажучи, й Фортунатов не цілком вільний від цього недооцінювання Фребеля. Тоді як Песталоцці він присвячує 52 сторінки в своїй творі „Теория трудовой школы" в її историческом развитии", Фребелеві він відводить усього 10 сторінок, при чому характерний є вже самий початок цього розділу: „Говоря о теории трудового воспитания, нельзя не упомянуть имени Фребеля". Це „нельзя не

упомануть*, очевидно, показує, що Фребелів автор не надає такого великого значіння в історії трудового виховання, як Руссо та Песталоцці.

Хто ж із педагогів минувшини найбільш приваблює до себе наших дослідників, про кого з них найбільш писалося у нас протягом десятиріччя? Відповідаємо: про Песталоцці. Про цього педагога дійсно існує досить численна література. І цей інтерес до Песталоцці був викликаний не лише його ювілеєм, що святкувався 1927 року,—й до ювілею в нас з'явилося чимало праць про Песталоцці, напр., праця М. Рубінштейна, Бойкова, М. Познанського. Та й самий факт жвавого відгуку на ювілей Песталоцці вимагає пояснення, бо ювілей Гербарта не викликав же такого відгуку, хоч і святкувався всього на 1 рік раніш від ювілею Песталоцці, а також не знайшов відгуку й ювілей Фребеля.

Інтерес до Песталоцці, що його яскраво відбиває наша радянська педагогічна література, пояснюється, здається нам, соціальним характером його педагогіки, зокрема великою роллю в цій педагогіці ідеї трудового виховання. Радянська педагогіка відразу відчувла свою близькість до педагогіки Песталоцці, і це відчуття духовної спорідненості було головним психологічним мотивом, що спонукав і зараз спонукає наших дослідників до студій над Песталоцці. Приваблювала й приваблює до себе й сама постать Песталоцці, цього великого чоловіколюбця, самовідданого праці на ниві народній.

Ми не будемо розглядати тут окремі твори про Песталоцці,—тих, хто цікавиться цим, відсилаємо до нашої статті, що її уміщено в першому № Записок Од. Українського Бібліографічного Товариства. Зробимо тут лише загальне зауваження про цю літературу й намінемо деякі найактуальніші теми, що це вимагають розробки. Загальне вражіння від нашої песталоцціанської літератури є вражіння недостатньої науковості.

Величезна більшість того, що писалося в нас про Песталоцці, особливо в зв'язку з ювілеєм, згоріла теплим почуттям, але позбавлена наукової об'єктивності й належної ерудиції. У зв'язку з цим стоїть недостатнє використання чужоземної літератури. Тільки деякі твори про Песталоцці вільні від цих хиб.

Щодо тематики нашого песталоццізнавства, то її теж треба значно поширити. Майже всі праці про Песталоцці, що з'явилися у нас протягом десяти років революції, розробляють, власне кажучи, ту саму тему—педагогіка Песталоцці в її основних рисах, з підкресленням трудового принципу в цій педагогіці та її зв'язків з нашою сучасністю. Лише деякі праці відступають від цієї традиції, такими будуть: стаття Й. Зільберфарба „Песталоцці й Революція“ (Шлях Освіти, 1927 р., ч. І), де простежується вплив на Песталоцці з боку Великої Французької Революції, стаття С. Мединського „Генріх Песталоцці і русская педагогіка“ (у збірнику „Йоганн Генріх Песталоцці“, из-во „Работник Просвещения“, 1827 г.), де розглядається вплив Песталоцці на російську педагогіку, на аналогічну тему стаття О. Музиченка „Наука Песталоцці на Україні й у Росії“ (Шлях Освіти, 1927, ч. І), стаття Є. Старинкевича „Дидактика Г. Песталоцці“ (Шлях Освіти, 1927, ч. І), де розглядається спеціально дидактичні принципи Песталоцці, та стаття М. Гордієвського „Соціально-педагогічні ідеї Песталоцці в світлі його філософії“ (Записки Од. Інституту Народньої Освіти, 1927, т. І), де робиться спроба встановити зв'язок між педагогікою Песталоцці та його філософією.

Як бачимо, на цілу низку цікавих тем про Песталоцці в нас немає спеціальних розвідок. У якому ж напрямку треба збільшувати тематику нашого песталоццізнавства? Нам здається, що це треба робити в трьох напрямках. Перш за все, треба диференціювати ті занадто загальні теми про Песталоцці, висунувши такі, напр., нові теми: 1) принцип споглядання в педагогіці Песталоцці (тема мало розроблена й у закордонній літературі); 2) ідея професійної освіти в педагогіці Песталоцці (показати ті етапи, що їх пройшла ця ідея у Песталоцці); 3) Песталоцці, як педолог. Ця остання тема не розроблена й у закордонній літературі, принаймні, нам невідома жодна праця на цю тему. А проте, в творах Песталоцці є цікавий матеріал на цю тему, особливо в його „Листах до Гревса“, та в творі „Погляди й досвіди“.

Поруч педагогічних тем, треба висунути теми, що стосуються різних моментів загального світогляду Песталоцці. Тут можна назвати такі, напр., теми: 1) соціально-політичні погляди Песталоцці (стаття Зільберфарба лише частково торкається цієї теми); 2) Песталоцці й фізіократи (тема, що внутрішню зв'язана з попередньою темою); 3) біогенетичний принцип у світогляді Песталоцці (на цю тему потрібний матеріал дадуть, головним чином, два твори Песталоцці: „Як Гертруда вчить своїх дітей“ та „Мої досліджування про хід природи в розвитку людського роду“); 4) Кант і Песталоцці (цікаве, ще достатньо не розв'язане й у німецькій літературі питання).

Слід, на наш погляд, висунути ще одну категорію тем,—це теми про окремі твори Песталоцці. Нам взагалі здається, що тільки тоді ми матимемо цілком правдиву уяву про швейцарського педагога, коли добре вивчимо всі його твори, присвятивши головним із них спеціальні розвідки. Особливо тепер на часі це завдання, коли виходить нове критичне видання творів Песталоцці за редакцією А. Бухенау, Є. Шпангера, Г. Штеттбахера. Першу спробу в цьому напрямку ми вже зробили, присвятивши спеціальну розвідку творів Песталоцці „Вечірня година самотника“ (Див. „Праці Науково-дослідчої Катедри педагогіки й педології при Од. Інституті Народньої Освіти“, Т. І, 1929 р., стор. 75—118).

Переходячи до літератури про сучасні педагогічні течії, мусимо перш за все відмітити велику кількість праць, присвячених Монтессорі. Можна сміливо сказати, що про жодного з сучасних педагогів у нас за 10 років революції так багато не писалося, як про італійського педагога: поруч численних статтів, малих і великих, ми маємо тут ще окремі монографії. При чому в цій літературі про Монтессорі можна помітити два періоди. Перший період, приблизно до 1924 року, це є період захоплення ідеями Монтессорі, некритичного до них ставлення (критика тут попадається дуже рідко); другий період (приблизно від 1924 року)—це період критичної перевірки всіх принципів системи Монтессорі.

Чим з'ясувати те велике захоплення педагогікою Монтессорі, що характеризує перший період? На наш погляд, велику роль тут відіграло те, що в перші роки революції у великій шанобі був у нас принцип вільного виховання. Цей принцип ми вважали за останнє слово педагогічної мудрости, на цьому принципі ми намагалися будувати все життя школи. А Монтессорі як раз і проголошує принцип вільного виховання (хоч фактично в її системі є чимало такого, що суперечить цьому принципові); вона голосно вимагає розкріпачення дитини, вона сміливо критикує стару школу, що не залишала місця для дитячої активності, самодіяльності. Це й створило психологічну передумову для захоплення педагогічною системою Монтессорі. Треба сказати,

що ми тоді захоплювалися не тільки Монтессорі, а також Шаррельманом, Гансбергом, Герлахом, цими переконаними прихильниками вільного виховання. Про це свідчить значна кількість видань творів цих педагогів за перші роки революції.

Однак, згодом прийшли до розуміння того, що ідею вільного виховання, в її чистій формі, не можна поєднати з соціалістичним ідеалом виховання. На цьому ґрунті починається критика вільного виховання, а разом із тим і системи Монтессорі. Звичайно, критика ця не обмежується лише ідеєю вільного виховання, вона сягає значно далі, вона охоплює всі основні принципи Монтессоріанської системи, а нерідко заходить і в подробиці.

Друга причина того, чому педагогіка Монтессорі користувалася в нас такою великою увагою, полягає в методологічних принципах цієї педагогіки. Відомо, що Монтессорі намагається збудувати науку про виховання на експериментальних науках, рішуче відкидаючи всякий зв'язок із філософією.¹⁾ Це цілком відповідало тому ворожому ставленню до філософії, що характеризувало нашу радянську педагогіку і якому, здається, вже приходить кінець (Див. проф. Б. Б. Комаровський — „Диалектика развития научно-педагогической мысли“. Работник Просвещения. Москва, 1929).

Досить знаменною подією був вихід у світ п'ятого числа неперіодичного видання „Новые идеи в педагогике“ (1924 р.). Усі статті цього збірника містять у собі критику системи Монтессорі, що підкреслюється в самій назві збірника — („Пересмотр основ педагогики Монтессори“).

1925 року з'являється російський переклад книжки У. Бойда „Система Монтессори. Историко-критический анализ системы“ (Москва, 1925, 178 стор.). Написана дуже науково, з великою ерудицією, ця книжка значно заглибила ту критику основ монтессоріанства, що вже розпочалася тоді в нашій педагогічній літературі. Бойд своїм твором безумовно вплинув на наших дальших дослідників, давши їм в руки добру зброю. Книжка Бойда справляє приємне враження перш за все своєю історичною частиною, де простежується історичні корені педагогіки Монтессорі. Можна вказати лише на деяку неповноту цього історичного огляду. На наш погляд, даремно автор проминув Амоса Коменського. Візьмімо, напр., характерну для Монтессорі схему індивідуального розвитку, з підкресленням чотирьох окремих стадій: моторної, сенсорної, розумової та моральної. У. Бойд цілком справедливо зазначає, що в цій точці система Монтессорі генетично зв'язана з педагогікою Руссо, де цілком ясно виступають всі зазначені стадії. Але треба сказати, що вже в Амоса Коменського ми зустрічаємо вчення про ці стадії, за винятком лише першої, моторної. Як відомо, Амос Коменський за головне завдання виховання протягом перших шости років визнає розвиток зовнішніх почуттів (сенсорне виховання), протягом двох дальших шостирічних періодів — розвиток уяви, пам'яті та логічного мислення (розумове виховання), протягом останнього періоду — розвиток волі. (Див. „Велика дидактика“, розділ XXVII, §§ 6—7). Схема Руссо дуже нагадує цю схему Коменського.

Щодо другої, критичної частини твору У. Бойда, то треба визнати, що вона дуже добре викриває негативні риси педагогіки Монтессорі, зокрема перецінування ролі сенсорного виховання.

¹⁾ Звичайно, Монтессорі це не вдається. У неї є своя філософія, яку вона й використовує (несвідомо для себе) при збудуванні своєї педагогіки.

Цілком слушно У. Бойд зазначає, що не зважаючи на своє вороже ставлення до філософії, Монтессорі все ж таки додержується певних філософських поглядів і навіть кладе їх в основу своєї теорії вільного виховання. Визнаючи, що вся природа охоплена творчим поривом, який виявляє себе в кожній живій істоті, Монтессорі, цілком натурально, мусить вимагати вільного виховання, щоб той властивий дитині внутрішній імпульс міг цілком себе виявити.

З дальших критичних творів про систему Монтессорі треба вказати книжку Н. С. Бочкарева „Педагогика Монтессори в критическом освещении“ (1925 р., 141 стор.). Вона подає всебічне освітлення педагогіки Монтессорі, подекуди базуючись на праці Бойда¹⁾.

Щодо інших буржуазних педагогів сучасності, то треба сказати, що тут ми не можемо похвалитися значною оригінальною літературою: дуже мало в нас спеціальних розвідок і про Дьюї, і про Кершенштайнера, і про інших видатних представників сучасної закордонної педагогіки. Усе ж таки можна сказати, що найбільшою популярністю користується в нас Дьюї. За десять років чимало вийшло видань творів цього педагога в російських перекладах. На жаль, далеко не всі педагогічні твори Дьюї з'явилися в наших перекладах, крім того, дуже важливий твір „Вступ до філософії виховання“ вийшов лише в скороченій переробці. Щождо суто філософських творів Дьюї, то вони в нас зовсім не перекладаються, а проте педагогіку Дьюї ніяк не можна зрозуміти без його філософії.

Коли від історії педагогічної думки на Заході перейдемо до історії цієї думки в Росії та на Україні, то тут теж помітимо великі прогалини в нашій історично-педагогічній літературі за 10 років революції. Ніхто, здається, не буде заперечувати, що найвидатнішим російським педагогом дореволюційного періоду був К. Д. Ушинський, що сполучав у собі талан педагога з таланом видатного вченого. Однак, Ушинський не сподобився за ці 10 років якоїсь значної розвідки. Навіть столітній ювілей Ушинського в 1924 році був цілком замовчаний нашою педагогічною пресою — не з'явилася найменшої журнальної статті чи замітки з приводу сторіччя народження цього славного педагога. Це, очевидно, пояснюється тим, що тоді ми ще не увільнилися від того зневажливого ставлення до педагогів минулих, яке було так характерне для перших років революції й якому, здається, вже приходить кінець, про що свідчить досить численна ювілейна літера-

¹⁾ Цікаво, що за ці 10 років у нас не з'явилося жодної розвідки, присвяченої порівняльній характеристиці системи Монтессорі й системи Фребеля, з метою встановлення їх можливої синтези. З цього боку був би корисний переклад такої книжки: Hilde Hecker und Dr. Maria Muchow. — Friedrich Froebel und Mari Montessori. Mit einer Einleitung von Professor Dr. E. Spranger. Verlag von Quelle und Meyer in Leipzig. 213 S.

У невеличкій частині цієї книжки Г. Геккер розповідає про свою діяльність у Берлінському Pestalozzi-Froebel-Haus і про те, як вона прийшла до синтезу ідеї Фребеля і Монтессорі. У другій частині книжки М. Мухова обговорює з погляду наукової психології систему Фребеля і систему Монтессорі й приходить до думки про можливість і доцільність синтезу цих двох систем. Треба сказати, що над перекладом розвідки М. Мухової правдиво аспіранта Науково-досл. Катедри педагогіки й педології при Од. ІНО по секції соціальної педагогіки Р. І. Тагамлишья. Якщо цей переклад дійсно побачить світ, то це буде значний вклад у нашу перекладову монтессоріанську літературу. Взагалі нам цікаво й корисно знати, як освітлюється зараз система Монтессорі в закордонній науково-педагогічній літературі. Треба сказати, що за кордоном, зокрема в Німеччині, почувається певна дискусія з приводу педагогіки Монтессорі. Значною подією в цій дискусії була стаття С. Гессена „Froebel und Montessori“, що її уміщено в журналі „Die Erziehung“ за 1926 р. Гессен гостро критикує систему Монтессорі, що примушує прихильників системи виступити в її оборону. (Див. напр. Karl Gerhards. Zur Beurteilung der Montessoripädagogik. Die Erziehung, 1927, Februar, Heft 5, S. 293—304).

тура про Песталлоцці та Л. Толстого. Звичайно, про Ушинського у нас згадується в загальних педагогічних творах, зокрема в творах з історії російської педагогіки, однак, цього не досить. Ушинський заслуговує на окрему спеціальну розвідку, ми б сказали, на велику монографію, що показала б справжню велич цієї постаті, розглянувши її на тлі епохи. Така монографія зараз конче потрібна, хоч би за для того, щоб було що протиставити тій численній патріотично настроєній літературі про Ушинського, що з'явилася до Жовтневої Революції.

Коли від історії педагогічної думки в Росії перейдемо до історії цієї думки на Україні, то тут теж помітимо великі прогалини. Візьмімо перш за все Г. С. Сковороду. За ці 10 років про Сковороду в нас багато писалося, але ми можемо вказати тільки одну невеличку статтю, присвячену Сковороді, яко педагогові. Це стаття В. Роднікова: „Життя, вчителство та педагогічні погляди Сковороди“ (Вільна українська школа, 1919—20 рік, № 4—5, стор. 155—160). Ще й те треба сказати, що в статті Роднікова, взагалі дуже маленькій, педагогічним поглядам Сковороди присвячено лише одну сторінку, й ця сторінка, правду кажучи, нічого нового не дає в справі вивчення педагогічного світогляду українського філософа. Правда, про педагогічні погляди Сковороди згадується в загальних творах про нього (напр., у відомому творі акад. Багалія) і навіть у творах, зовсім не присвячених Сковороді, як напр., в статті Іваніші „До марксістської методології історії педагогіки“ (див. „Записки Київського Інституту Народної Освіти“, т. I, 1926 р.). Однак, і тут, крім повторення того, що уже відомо, власне кажучи, нічого не знайдемо. Отже, слід приступити до серйозних студій над Сковородою, як педагогом, щоб дати широкі й глибокі освітлення його педагогічного світогляду, щоб розглянути цей світогляд на тлі епохи, щоб встановити вплив на Сковороду з боку західно-європейської педагогіки, щоб порівняти погляди Сковороди з поглядами видатніших російських педагогів того часу, Бецького й Новікова, і т. і.

Коли від педагогів XVIII ст. перейдемо до педагогів XIX ст., то тут перш за все звертає на себе увагу постать Пірогова, що відіграв велику роль в історії освіти на Україні. Про Пірогова за ці 10 років дещо писалося, при чому найбільше значіння, на наш погляд, має його листування, опубліковане Штрайхом (С. Штрайх „Из просветительной деятельности И. И. Пирогова. С его неизданными письмами“. Вестник Просвещения, 1917, № 2, стр. 150—167). Це листування — яскрава сторінка з історії недільних шкіл на Україні. Однак, все ж таки, треба визнати, що за ці 10 років над Піроговим мало попрацювали, — не розглянуто його на тлі епохи, не з'ясовані ті впливи, що їм він підлягав з боку західно-європейської педагогіки, не освітлено різні моменти його діяльності, яко куратора шкільних округ, Одеської та Київської. Самі собою напрошуються такі, напр., теми для наукового дослідження: 1) Пірогов і недільні школи, 2) діяльність Пірогова в Одесі¹⁾.

Поруч Пірогова, заслуговує на велику увагу з боку історика освіти на Україні також постать Корфа, цього основоположника земської школи. Правда, Корф більш належить до історії школи, ніж до історії педагогічних ідей, але, поперше історію школи взагалі не можна відокремлювати від історії педагогічної думки, а подруге, у Корфа ми знайдемо чимало цікавих загально-педагогічних принципів, напр., його

¹⁾ Можу сказати, що цю останню тему вже намічено для збірника, що його має видати педагогічна секція Од. Наукового Т—ва при Всеукр. Академії Наук.

погляд на національне виховання, зокрема його ставлення до української мови, яко знаряддя освіти. На жаль, і про Корфа нічого не з'явилось за 10 років революції¹⁾.

Переходячи до радянської педагогіки, мусимо перш за все відмітити значну кількість праць, присвячених Ленінові, хоч треба сказати, що значна більшість цих праць являє собою маленькі замітки, викликані смертю Леніна. Щодо історії радянської школи, то на цю тему в нас досить багато писалося, але це переважно сировий матеріал у формі різних спогадів учасників подій і уривків із щоденників. Праці, що охопила б історію радянської школи в її цілому, ми ще не маємо. За таку працю ми не можемо вважати брошуру А. Пінкевича „Советская педагогика за 10 лет“, бо взагалі треба сказати, що в книжці Пінкевича мало історичного елементу, — автор більш розглядає окремі проблеми радянської педагогіки, ніж самий історичний розвиток цієї педагогіки.

На цьому ми можемо закінчити наш загальний огляд. Щодо систематичного покажчика, що його ми тут подаємо, то треба сказати, що він неповний, — стан одеських бібліотек не дозволив нам використати всю потрібну літературу. Треба ще зауважити, що в своєму покажчику ми зовсім не торкаємося літератури про сучасну школу, обмежуючись сучасними педагогічними течіями. Покажчик літератури з системи освіти видає Одеська Центральна Наукова Бібліотека. Ще одне зауваження: в своєму покажчику ми багато місця присвятили літературі про Монтесорі, не поскупившись на анотації. Це пояснюється тим, що з приводу системи Монтесорі в нашій літературі зав'язалася цікава полеміка, що означає настання нового періоду в історії монтесоріанства в Радянському Союзі. Отже своїми просторами анотаціями ми й хотіли ввести читача в курс цієї полеміки.

СИСТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК.

ХРЕСТОМАТІЙ.

Мамонтов, Я. Хрестоматия современных педагогических течений. С предисловием В. Арнаутова. Госуд. Издат. Украины, 1924, 538 стр. 5.000 экз.

У вступній статті (стор. 1—29) автор подає загальну характеристику сучасних педагогічних течій і їхню класифікацію, яку він і кладе в основу поділу свого хрестоматійного матеріалу. Усіх сучасних педагогів автор ділить на три основні групи: індивідуалістів, колективістів, еклектиків.

До першої категорії зараховуються: Е. Кей, Л. Гурліт, Л. Толстой, К. Вентцель, Е. Лінде, Е. Вебер, Г. Шаррельман, Ф. Гансберг.

До другої категорії: Г. Кершенштайнер, В. Райн, Ф. Ферстер, П. Даторп, Р. Зайдель, Д. Дьюї, Г. Шульц, П. Естрайх, Н. Крупська, П. Блонський, А. Луначарський, Г. Гринько.

Третю групу становлять: Г. Будде, М. Рубінштейн, Е. Мейман, Стенлі Холл, Е. Торндайк, В. Лай, Г. Мюнстерберг, М. Монтесорі, С. Фрейл.

Уривками з творів цих авторів Я. Мамонтов і заповнює свою хрестоматію. До окремих розділів додається коротенька бібліографія.

¹⁾ Можу сказати, що цю тему вже намічено для збірника, що його має випустити всвіт Педагогічна Секція Одеського Наукового Т—ва при Всеукраїнській Академії Наук.

Мамонтов, Я. Хрестоматія сучасних педагогічних течій. Переклади М. Васильківського й Б. Шербаненка. Державне Видавництво України, 1926, 633 стор. 10.000 прим. До книжки додано українсько-російського словника педагогічних термінів, що його склав М. Васильківський (стор. 615—633).

Иоф, В. С. Хрестоматія по педагогіці XVI—XVIII вв. С предисловием П. Блонского. Государственное издательство. Москва-Ленинград, 1925, 287 стр. Наведено уривки з творів таких авторів: Мора, Рабле, Монтеня, Компанеллі, Коменського, Локка, Фенелона, Мореллі, Лепелетьє, Сен-Жюста, Руссо, Бабефа, Кондорсе, Лявуазье.

„Педагогические идеи великой французской революции“. Речи и доклады Кондорсе, Лявуазье, Лаканья, Лепелетьє, Талейрана и др. Перевод и вступительная статья О. Сыркиной, под ред. и с предисловием проф. А. Пинкевича. Изд-во „Работник Просвещения“, Москва, 1926, 281 стр. 5.000 экз.

Книжка складається з передмови А. Пинкевича (стор. 3—14) вступної статті О. Сыркиной (стор. 17—128), про яку див. нижче, та перекладів відповідних документів (стор. 132—281). Тут подається промова й доповіді Талейрана, Мірабо, Кондорсе, Ромма, Арбогаста, Лаканья, Гассенфратца, Лепелетьє та Лявуазье.

Пинкевич, А. П. Марксистская педагогическая хрестоматия XIX—XX вв. Часть I. Государственное Издательство, Москва—Ленинград, 1926, 485 стр., 5.000 экз.

Автор хрестоматії наводить думки не лише марксистів, а також їх попередників і навіть деяких супротивників, що дають близькі до марксистських педагогічні формули. Уся книжка поділяється на 5 розділів. У першому розділі (стор. 12—108) подається уривки з творів попередників марксистської педагогіки, педагогів XVII—XVIII й початку XIX в. Тут фігурують: Беллерс, Руссо, Лепелетьє, Лявуазье, Бабеф, Песталоцці, Фелленберг, Гейзінгер, Сен-Сімон, Фур'є, Оуен, Фребель. Другий розділ (стор. 109—142) присвячується Марксові й Енгельсові. Третій розділ (143—253) містить уривки з творів анархістів і соціал-демократів: Поля Робена, Кропоткіна, Домела, Ньюенганса, Натюрпа, Гайнріха Шульца, Кавераву, Естрайха, Роберта Зайделя. Особливо багато місця присвячено цьому останньому (стор. 198—253). Четвертий розділ (стор. 254—428) присвячується комуністам. Поруч витягів із програми РКП(б), прийнятої VIII з'їздом 18/23 березня 1926 року, ми тут зустрічаємо уривки з творів таких авторів: Леніна, Бухаріна, Крупської, Луначарського, Гернле, Покровського, Шульгіна, Блонського, Пинкевича, Корнілова, Залкінда. П'ятий розділ (стор. 429—485) присвячується видатнішим сучасним буржуазним педагогам. Тут фігурують: Дьюї, Лай, Кершенштайнер, Вінекен.

До уривків із творів окремих письменників автор додає коротенькі біографічні дані.

Свадковский, И. Ф. Рабочая книга по истории педагогики. Государственное Издательство, Москва—Ленинград, 1927, 488 стр., 3.000 экз.

Автор подає матеріал, починаючи з доби фердолизму, при чому, поруч історії педагогіки на Заході, подекуди торкається й історії педагогіки в дореволюційній Росії („Домострой“, ідеї Л. Толстого і т. інш.). Останню ж частину свого видання (стор. 403—488) автор присвячує радянській педагогіці. Тут фігурують: Ленін, Крупська, Шульгін, Блонський, Пістрак, Покровський. До кожного розділу автор додає вступний нарис, з показником головнішої літератури. У хресто-

матії Свадковского знайшли собі місце такі класики педагогіки: Рабле, Коменський, Локк, Руссо, Песталоцці, Гербарт, Фребель, Оуен, Маркс, Енгельс, Спенсер, Толстой, Дьюї, Кершенштайнер, Шаррельман, Монтессорі.

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ.

Іваниця, Григорій. До марксистської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). Записки Київського Інституту Народної Освіти. Том I. Київ, 1926, стор. 9—21.

Готалов-Готлиб, А. Г. О хрестоматиях по истории педагогики (критико-методологический очерк). Записки Одесского Института Народной Освіти. Том I. Одеса, 1927 р., стор. 262—281. (Також окремою відбиткою).

Автор розглядає деякі існуючі хрестоматії з історії педагогіки й встановлює провідні принципи для складання таких хрестоматій.

ПІДРУЧНИКИ.

Селиханович, Александр. История педагогики на Западе и в России. Книгоиздательство „Сотрудник“, Петроград—Київ, 1917 г., 272 стр., 2.000 экз.

Музиченко, О. Ф. Сучасні педагогічні течії в Західній Європі й Америці. Всеукраїнський Кооперативний Видавничий Союз. Київ, 1919, 106 стор.

Золотарев, С. А. Очерки по истории педагогики на Западе и в России. Издание второе. Издание Вологодского Областного Отделения Государственного Издательства. Вологда, 1922 г., 245 стр. 5.000 экз. Перше видання вийшло 1910 р.

Моиро, П. История педагогики. Перевод с английского М. В. Райх, под ред. проф. Н. Д. Виноградова. Издание 4-е. Госуд. Изд-во, Москва—Петроград, 1923, 5100 экз. Часть I. Древность и средние века, IX—286 стр. Часть II. Новое время, V—342 стр.

Медынский, Е. Н. История педагогики в связи с экономическим развитием общества. Том I. От первобытной родовой общины до эпохи промышленного капитализма.

„Работник Просвещения“, Москва, 1925 г., 312 стр., 8.000 экз. Том II. Эпоха промышленного капитализма. „Работник Просвещения“, Москва, 1926, 336 стр. 6.000 экз.

А. Гергет—А. Готалов-Готлиб. Современные педагогические течения. Госуд. Изд-во Украины, 1925, 249 стр., 5.000 экз.

Книжка складається з двох частин: До першої належать 4 розділи твору А. Гергет „Die wichtigsten Strömungen im pädagogischen Leben der Gegenwart“, перекладені на російську мову; другу ж частину становить праця А. Готалова-Готліба „Современные педагогические течения в социологическом освещении“.

Зміст першої частини;

- 1) Експериментальна педагогіка;
- 2) Художнє виховання;
- 3) Трудова школа;
- 4) Соціальна педагогіка.

Зміст другої частини:

- 1) Криза педагогіки;
- 2) Боротьба за право особи;

73/601

- 3) Джерела соціальної педагогіки;
- 4) Соціальний ухил у представників філософсько-спекулятивної педагогіки;
- 5) Еволюційна теорія в педагогіці;
- 6) Соціальний психологізм;
- 7) Соціальна педагогіка й національна ідея;
- 8) Моральне й громадянське виховання;
- 9) Соціологічна педагогіка;
- 10) Єдина школа;
- 11) Нова школа;
- 12) Педагогіка соціалізму на Заході.

Жураковский, Г. Е. Очерки по истории педагогики в связи с историей классовой борьбы. Часть I. Киев, "Киев-Печать", 1926, 171 стр. Зміст: Передмова; класовий склад "Гомеровського суспільства" та його виховальна практика (стор. 7—14); спартанська олігархія та її виховальна система (стор. 14—25); Атенське суспільство доби розквіту імперіалізму та його школа (стор. 25—49); софістична освіта (стор. 49—76); педагогічні погляди Платона (стор. 76—108); педагогічні погляди Аристотеля (стор. 108—121); доба Елінізму (стор. 121—142); Рим (стор. 142—171).

Пинкевич, А. П. История педагогики. Краткий очерк. Издательство "Пролетарий", Харьков, 1927 г., 297 стр., 3.000 экз.

У чотирнадцяти розділах своєї праці автор подає історію західноєвроп. педагогіки, починаючи з античності, а в останньому, п'ятнадцятому, розділові (стор. 138—297) простежує розвиток народної освіти й педагогічної думки в Росії, закінчуючи свій виклад першим десятиліттям XX в.

Філософських систем великих педагогів автор не торкається, з огляду, як він каже, на брак місця. Це значно зменшує вартість його праці.

До кожного розділу додається коротенький показник літератури; але показники ці, поперше, занадто короткі, а подруге, в них майже цілком відсутня монографічна література, — здебільшого автор зазначає різні підручники (Монро, Соколова, Медінського).

ІСТОРІЯ ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ. ТВОРИ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ.

Монро, П. Исторический очерк среднего образования. Див. "Основы среднего образования". Коллективный труд американских педагогов, под ред. П. Монро. Перевод С. А. и М. И. Левитиных. Издательство газеты "Школа и Жизнь". Петроград, 1917, стр. 20—55.

Стаття Монро має такі розділи: середня школа греків, римська середня школа; середні віки й середня школа; середня школа в епохи Відродження й Реформації; латинська школа граматики в американських колоніях; академія в Америці; американська вища школа.

Крупская, Н. Народное образование и демократия. Издание 3-е. Государственное Издательство РСФСР. Берлин, 1921, 121 стр.

Книжка написана ще 1915 року, перше видання вийшло 1917 р. у видавництві "Жизнь и Знание". (Здано до друку книжку ще до лютневої революції). Завдання книжки — "подати історію питання про трудову школу й показати, як міняється зміст цієї ідеї в залежності від загальних економічних умов і від того, яка громадська класа намагалася втілити трудову школу в життя". Інакше кажучи, завдання книжки — простежити історичний розвиток думки про "необхідність сполу-

чення виробничої праці з розумовим розвитком у царині народної освіти". Свій історичний огляд авторка починає з Руссо, зупиняючись на 3-й частині його "Емілія", при чому погляди Руссо порівнюються з поглядами філантропістів. У трудовій педагогіці Руссо підкреслюється її найхарактерніші моменти, зокрема погляд на ручну працю, якою на засіб розвитку розумових сил дитини, та ідея політехнічної освіти.

Від Руссо авторка переходить до Песталоцці. Із творів Песталоцці використовується головним чином його соціально-педагогічний роман "Лінгард і Гертруда". Школа, на погляд Песталоцці, мусить бути органічно зв'язана з життям, оскільки ж в центрі життя народних мас стоїть праця, то, таким чином, продукційна праця мусить бути й основою виховання. Песталоцці, як і Руссо, був прихильник політехнічної освіти. Із практичних заходів Песталоцці авторка зупиняється на його Нойгофській спробі. За помилку Песталоцці авторка вважає "бажання поєднати з навчанням не тільки виробничу працю, а також і заробіток дітей".

Оповідуючи про Песталоцці, авторка згадує також про його сучасника Емануїла Феленберга, підкреслюючи аристократичний характер його педагогіки поруч демократичного характеру педагогіки Песталоцці.

Далі оповідається про Роберта Оуена, а в зв'язку з ним і про його попередника в Англії, Джона Беллєрса. Погляди Оуена порівнюються з поглядами Песталоцці. Якщо Песталоцці всежтаки покладав ще на родину в сучасному й майбутньому великі надії, то Роберт Оуен, спостерегаючи, з якою надзвичайною швидкістю руйнується старий родинний лад в Англії, не сподівався вже від родини нічого. Він хотів громадського виховання дітей, до того ж із самого раннього дитинства. У себе в Нью-Лаварці в 1816 році Оуен улаштував перші ясла для маленьких дітей. "Оуен не поділяв ілюзії Песталоцці, що заробіток дітей може цілком окупити вартість їхнього утримання".

Окремий розділ присвячується Конвентові. Думка про необхідність шляхом відповідної освіти підготувати народні маси до виробничої праці проходить червоною ниткою через всі численні проекти народної освіти, що приймалися конвентом. Авторка зупиняється на проектах Лепелетє, Ляканала, Лівуазьє та інших.

Далі авторка переходить до розгляду поглядів на виховання К. Маркса, використовуючи для цього головним чином 1-й том "Капітала". "На благодійну ролю родини в справі виховання Маркс, як і Оуен, не покладав жодних надій". Виховання всіх дітей мусить бути громадське і даремне. Маркс (як і Енгельс) настоює на необхідності сполучення виробничої праці з навчанням, вбачаючи в цьому один із засобів до перебудови сучасного суспільства. Як і його попередники, Маркс є прихильник політехнічної освіти. "Під вихованням, каже Маркс, ми розуміємо три речі: 1) розумове виховання; 2) фізичний розвиток, такий, який дають гімнастичні школи й військові вправи; 3) політехнічне виховання, що знайомить із загальними науковими принципами всіх виробничих процесів і в той саме час дає дитині й підліткові практичні навички в поводженні з елементарними інструментами всіх виробництв".

На жаль, поступові виховальні ідеї, що йшли під гаслом об'єднання навчання з виробничою працею, не відбилися на масовій школі. Авторка запитує, де причина цього, і дає таку відповідь: "Основна причина — в тій фазі промислового розвитку, що її переживали європейські держави в XIX віці. Наукова технологія замінила ручну працю машиною. Але спочатку машина, спростивши людську працю до виконання нескладних маніпуляцій, навчитися яких міг кожний в найко-

ротший час, не зробила непотрібною людську працю, вона тільки обернула робочого з самостійного робітника на придаток машини. Техніка капіталістичної промисловості XIX віку збувала попит на кваліфіковану працю, якою була праця ремісника, і підняла попит на просту, некваліфіковану працю. Потрібен був не вмілий ініціативний, самостійний робітник, що розуміє весь процес у цілому, потрібен був слухняний ретельний чорнороб, від якого не вимагалось ні особливої фізичної сили, ні спритності, ні мистецтва, а тільки акуратність, витривалість, терпіння, виносливості.

Такого робочого, акуратного, ретельного й виховувала школа учби".

Але згодом обставини змінилися—зріст техніки почав вимагати кваліфікованого робітника. "За останні часи техніка зробила колосальні успіхи. І поступ техніки відбився на характерові попиту на робітничі руки. В галузі промисловості, де введено найудосконаленіші машини, де вживається удосконалених процесів виробництва, зменшується попит на неосвічених робітників і збільшується попит на політично освічених, самостійних, ініціативних робітників".

Це все примусило капіталістичні країни звернути серйозну увагу на організацію технічної освіти, а в зв'язку з цим на реорганізацію всієї шкільної справи: на обернення школи учби на школу праці". На останніх сторінках своєї книжки авторка як раз і простежує цю трансформацію школи, як професійної, як і загально-освітньої.

Синицкий, Л. Д. Трудовая школа. Ее принципы, задачи и идейные корни в прошлом. Московское Отделение Государственного Издательства. Москва, 1922, 190 стр., 10.000 экз.

Історії трудової школи присвячено другу половину твору Л. Синицького (розділи VI—X).

В історичній послідовності автор розглядає різні періоди в історії педагогіки, починаючи з античності. Скрізь він шукає коренів трудової школи, беручи це слово в його широкому розумінні. Із окремих педагогів і письменників автор згадує таких: Гете, Фіхте, Фребеля, Дістервега, Дітеса, Гербарта, Наторпа, Спенсера, Белінського, Пірогова, Ушинського, Л. Толстого та інших. Яких небудь оригінальних поглядів автор не висловлює.

Анан'їн, С. А. Трудове виховання. Його минуле й сучасне. "Книгоспілка", Київ, 1924, 144 стор., 3.000 прим.

Автор подає чимало історичного матеріалу (Руссо, Песталоцці, Фребель і т. д.). Із представників сучасної буржуазної педагогіки автор зупиняється на Кершенштайнерові, Дьюї, Наторпові, Шаррельманові та інших; із представників радянської педагогіки—на Луначарському, Крупській, Блонському та інших.

Шахвердов, Г. Г. Воспитание народных масс. С предисловием С. Т. Шацкого. Юго-Восточное краевое издательство "Буревестник". Ростов-на-Дону—Краснодар, 1924, XIX+440+29 стр., 3.000 экз.

Автор подає багато історичного матеріалу, зупиняючись на окремих періодах історії західно-європейської та російської. Із окремих представників педагогічної думки автор присвячує спеціальні розділи Коменському (стор. 145—160), Руссо (стор. 161—180), Песталоцці (171—199), Марксові (200—253).

Багато місця в книжці займають примітки з бібліографічними вказівками (стор. 353—436).

Фортунатов, Александр. Теория трудовой школы в ее историческом развитии. Часть I. От Томаса Мора до Карла Маркса. Кооперативное издательство "Мир". Москва, 1925, 374 стр. 4.000 экз.

Книжка поділяється на 5 розділів. У першому розділі автор простежує ідею трудової школи у мислителів і педагогів XVI—XVII вв. Тут фігурують: Томас Мор, Томазо Кампанелла, Дені Верас, Вільям Петі, Джон Белерс, Ян Амос Коменський. У другому розділі (стор. 71—109) автор змальовує теорію трудової школи напередодні Великої Французької Революції, зупиняючись зокрема на педагогічних поглядах Ж. Ж. Руссо. Третій розділ—(стор. 109—189) присвячується аналізу педагогічних ідей Великої Французької Революції. Автор зупиняється на проектах Талейрана, Кондорсе, Лянтена, Рома, Лепелетьє, Лявуазьє, Бук'є та інш. Четвертий розділ (189—301) має заголовок: "Німецька педагогічна думка кінця XVIII й початку XIX віку й трудова школа". Тут фігурують: філантропісти, Песталоцці, Гете, Фіхте, Фребель. З особливою увагою ставиться автор до Песталоцці, йому він присвячує 52 сторінки. Песталоцці—центральный пункт цього розділу. Навпаки, Фребелеві автор відводить мало місця (всього 10 стор.). П'ятий розділ (301—348) має заголовок: "Соціалізм першої половини XIX віку й трудова школа". Тут оповідається про Сен-Сімона, Роберта Оуена, Фур'є, Кабе, Дезамі, Вайтлінга.

Примітки й бібліографія займають 21 стор.

Рубинштейн, М. М. От Платона до Песталоцци. "Трудовая школа в свете истории и современности". Сборник статей под редакцией проф. М. М. Рубинштейна. Издание второе, исправленное и дополненное. Книгоиздат. "Сеятель". Ленинград, 1925, стр. 5—24.

Простежується історичний розвиток ідей трудового виховання.

Фортунатов, Александр. Борьба за трудовой принцип в Западной Европе и Америке. "Трудовая школа в свете истории и современности". Сборник статей под редакцией проф. М. Рубинштейна. Издание второе, исправленное и дополненное. Книгоиздательство "Сеятель", Ленинград, 1925, стр. 54—74.

Стаття Фортунатова охоплює період від початку 80-х років 19-го століття до всесвітньої імперіалістичної війни. Автор розглядає погляди Шаррельмана, Лая, Кершенштайнера, Дьюї та інших.

Виноградов, Н. Очерки по истории идей дошкольного воспитания. Издательство "Пучина". Ленинград, 1925, 155 стр. 5.000 экз.

Зміст: Вступ—стор. 3—12.

I) Дошкільне виховання за поглядами Платона. 13—24.

II) "Материнська школа" Я. А. Коменського—25—36.

III) Ідеї Руссо про виховання в дошкільному віці—37—51.

IV) Основні педагогічні принципи Песталоцці в їхньому відношенні до проблеми дошкільного виховання—52—64.

V) Фребель, як основоположник організовано-громадського дошкільного виховання—65—99.

VI) Система дошк. виховання М. Монтессорі—100—124.

VII) Погляди на дошк. виховання Стенлі Холла—125—137.

VIII) Короткі відомості про принципи дошкільного виховання в найбільших країнах сучасного культурного світу (Німеччина, Франція, Англія, Америка, Росія)—138—155.

Фортунатов, Александр. Социально-революционные течения в конце XVIII и XIX вв. и трудовая школа. "Трудовая школа в свете истории и современности". Сборник статей под редакцией проф. М. М. Рубинштейна. Издание второе, исправленное и дополненное. Книгоиздательство "Сеятель". Ленинград, 1925, стр. 25—43.

Автор статті зупиняється перш за все на педагогічних ідеях Великої Французької Революції, розглядаючи на 10 сторінках проекти Кон-

дорсе, Лепелетє, Гассенфратца, Дюпона, Лявуазє та інших. Потім автор оповідає про Оуєна, Фур'є і Маркса, більш зупиняючись на поглядах Фур'є (стор. 37—41).

Синицкий, Л. Д. Идея трудовой школы в XIX веке. „Трудовая школа в свете истории и современности“. Сборник статей под редакцией проф. М. М. Рубинштейна. Издание второе, исправленное и дополненное. Книгоиздательство „Сеятель“. Ленинград, 1925, стр. 44—53.

Автор зупиняється на поглядах Фіхте, Гете, Фребеля, Дістервега, Белінського, Пірогова, Ушинського, Л. Толстого.

Филиппов, И. Т. Очерки по истории просвещения в Западной Европе. История Северо-Кавказского Госуд. Университета, т. X, 1926, стр. 89—108.

Панкевич, Павел. Основные идеи пролетариата в области воспитания и их исторические корни. Педагогическая Энциклопедия, под редак. проф. А. Г. Калашникова. Том I. Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 439—472.

Послідовно розглядається: педагогічні принципи чартизму, педагогічні погляди Маркса й Енгельса, погляди Робена, ідеї виховання в Паризькій Комуні 1871 року, історія розвитку педагогічних поглядів соціал-демократії, комуністичне виховання (Ленін, Крупська, Луначарський, Покровський, Гериле). До кожного розділу додано коротенького бібліографічного покажчика.

Филиппов, И. Т. Очерки по истории просвещения в античном мире и средневековой Европе. Известия Северо-Кавказского Государственного Университета 1927. Том I (XII). Ростов на Дону 1927, стр. 13—34.

Зміст: Спарта, Атени, школа Пітагора, Платон, Арістотель, початковий період римської освіти, освіта в Римській Імперії, Квінтіліан, епоха феодалізму в Західній Європі, монастирські й церковні школи, міські школи, університети.

Гордон, Г. Происхождение воспитания. Воспитание у первобытного человека и у народов древних культур. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I. Москва, „Работник Просвещения“ 1927, стр. 315—328.

Автор розглядає виховання в стародавньому Єгипті, Греції й Римі. До статті додано коротеньку бібліографію.

СТАТТІ Й МОНОГРАФІЇ, ПРИСВЯЧЕНІ ОКРЕМИМ ПИТАННЯМ ІЗ ІСТОРІЇ ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ.

АНТИЧНІСТЬ.

Бузескул, В. Школьное дело у древних греков по новым данным. Харьков, 1918. Изд. „Союз“, 32 стр. с рис.

Наумов, Н. Великие педагоги. Сократ (470—399 г. до Р. Х.) „Для народного учителя“, 1917, № 2 стр. 1—6.

До статті додано коротенького покажчика літератури.

Жебелев, С. А. Сократ. Биографический очерк. Берлин, Государственное Издательство РСФСР. 1923, 192 стр.

Зміст:

- I) Сілен і мудрець.
- II) Джерела біографічних відомостей про Сократа.
- III) Дитинство й юнацтво.
- IV) Атени в другу половину V віку.
- V) Софістика.

VI) Сократ на війні.

VII) Виступ на громадську діяльність.

VIII) Родинне оточення.

IX) Участь в державному житті.

X) Сократ і аттична комедія.

XI) Платон, Ксенофонт і Арістотель про Сократа.

XII) Коло діяльності.

XIII) Метода.

XIV) „Принципи мудрости“ Сократовой.

XV) Карне переслідування Сократа.

XVI) Судовий процес.

XVII) Кара на горло.

XVIII) Духовна спадщина Сократова.

Перцев, В. Н. Социально-политическое мировоззрение Платона. Труды Белорусского Госуд. Универс. в Минске, 1922 г. № I, стр. 74—91; № 2-3, стр. 50—72.

Ильин, Н. Великие педагоги. Платон (427—347 г. до Р. Х.) „Для народного учителя“, 1917, № 4, стр. 14—18.

До статті додано коротенького покажчика літератури.

Новицкий, К. (Петровин, К.) Платон. Изд. „Красная Новь“ Москва, 1923 года, 27 стр. (Родоначальники утопического коммунизма) 5,000 экземпляров.

Зміст:

- I) Платон і його доба.
 - II) Суть Платонівського комунізму.
 - III) Хиби Платонівського комунізму.
- Рубинштейн, М. Платон-учитель. Иркутск, 1920.
- Це поширена стаття того ж автора „Педагогические идеи Платона“ (Вопросы философии и психологии, 1914, сентябрь-октябрь).
- Гордиевский, М. И. К вопросу о социальной педагогике Платона. Ученые Записки высшей школы г. Одессы. Отдел гуманитарно-общественных наук. Том II. Одесса 1922, стр. 91—96.
- Стаття вийшла також окремою відбиткою.

ДОБА ФЕОДАЛИЗМУ.

Медынский, Е. Педагогика и состояние народного образования в эпоху европейского феодализма. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I. Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 327—33.

До статті додано коротеньку бібліографію.

ДОБА ТОРГОВЕЛЬНОГО КАПИТАЛИЗМУ.

Медынский, Е. Педагогика и воспитание в эпоху торгового капитализма. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I. Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 335—354.

Первов, Пав. Раблэ и его педагогика. Педагогический Листок, М. 1917, кн. I, стр. 1—16.

Автор мало говорить про педагогіку Рабле, більш уваги присвячуючи загальній характеристиці його особи, життя і творчості.

Мор, Томас. Утопия. Перевод с латинского А. Г. Генкель. С биографическим очерком и портретом Т. Мора. Издание 4-е, исправленное и дополненное. Издательство „Пролетарий“, Харьков, 1923 г., 147 стр. 10,000 экз.

Передмова: А. Генкель — „Томас Мор“ (вступна стаття). „Биографический очерк“ Н. Макшеева.

Рахман, Д. Джон Локк. Его учение о познании, праве и воспитании. Субъективная психология. С предисловием Л. И. Аксельрод (Ортодокс). Изд. „Червоний Шлях“! 1924, 180 стр.

Сім сторінок цієї книжки присвячено педагогічним поглядам Локка.

ДОБА ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛІЗМУ.

Медынский, Е. Педагогика в эпоху промышленного капитализма. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I. Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 355—382.

До статті додано коротенького покажчика літератури.

Кибовский, Н. И. Мировоззрение Ж. Ж. Руссо. Историко-философский сборник, с пред. А. Деборина. Институт Красной Професуры. Москва, 1925 г., стр. 152—184.

Автор коротко розповідає і про педагогічні погляди Руссо.

Засулич, В. Жан-Жак Руссо. Опыт характеристики его общественных идей. Москва, „Новая Москва“, 1923, 146 стр. 5,000 экз.

Рклицкий А. Обновление школы в согласии с заветами Руссо. „Туркестан. Учитель“, 1917, № 1—2, стр. 19—22.

Роланд-Гольст, Генриетта. Жан Жак Руссо. Его жизнь и сочинения. Перевод с немецкого Ад. Острогорской. „Новая Москва“, 1923, 290 стр.

Яневич, М. В. Кант в історії педагогіки. Записки Волинського Інституту Нар. Освіти ім. Івана Франка. Ки. 2, Житомир, 1927 р., стор. 5—18.

Беляев, М. Проблема морального воспитания у Канта. Иркутск, 1923, 38 стр.

ПЕСТАЛОЦЦІ¹⁾. (РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА).

Рубинштейн, М. М. Идеи народно-трудовой педагогики Песталоцци. К 90-летию со дня смерти. „Нар. Учитель“, 1917, № 6, стр. 5—10.

Горский, П. Что мы можем (Об условиях, в которых работали на педагогическом поприще Песталоцци, Фребель и др.). „Народное Просвещение“ М. 1919, № 31, стр. 1—2.

Горский, П. Что мы можем (Факты из биографии Песталоцци и Фребеля. С библиографической справкой). „Бюллетени Отд. Нар. Просв. М. С. Р. Д.“ („Трудовая школа“), 1919, № 3, стр. 3—4.

Наторп, П. Песталоцци. Его жизнь и его идеи. Перевод с немецкого М. А. Энгельгардта. Второе издание. Петроград, 1920, 168 стр. (Издательство „Школа и жизнь“). Перше видання вийшло 1913 р.

Книжка Наторпова має три розділи. У першому розділі подається біографія Песталоцці, у другому систематично розглядається основні принципи його педагогіки (принцип самодіяльності, принцип „методи“, принцип споглядання, принципи рівноваги сил, принципи суспільності), нарешті, в третьому розділі послідовно розглядається думки Песталоцці про моральне, інтелектуальне та фізичне виховання.

Бойков, Н. Я. Идея трудового обучения у Песталоцци. Минск, Госуд. Изд.—во Белоруссии, 1921, 16 стр., 300 экз.

¹⁾ Наш критичний огляд радянської ювілейної літератури про Песталоцці див. в „Записках Укр. Бібліографічного Т—ва в м. Одесі“ ч I, 1928 р.

Познанский, Н. Трудовая педагогика Песталоцци и современность. Ученые Записки Саратовского Государственного имени Н. Г. Чернышевского Университета. Том IV, вып. 3. Педагогический факультет. Саратов, 1925, стр. 140—156.

Автор з'ясовує основні принципи педагогіки Песталоцці й підкреслює риси схожості між педагогікою Песталоцці та радянською педагогікою. На погляд автора, ця схожість дуже велика.

С—в, И. Генрих Песталоцци и идея трудового воспитания (К столетию со дня смерти—17 февраля 1827 г.). „Наш Труд“, орган Ярославского Губернского Отд. по Народному Образованию, 1927, № 2, стр. 3—5.

Казанский, Н. Г. Иоганн Генрих Песталоцци—первый строитель трудовой школы. „Наш Труд“, орган Ярославского Губ. Отд. по Нар. Образ. 1927 г., № 2, стр. 8—11.

Аркин, Е. Иоганн Генрих Песталоцци (К столетию со дня смерти). Просвещение на транспорте. 1927, № 3, стр. 3—7.

Марголина, С. Зарубежная педагогическая печать о столетии со дня смерти Песталоцци. На путях к новой школе, 1927, № 5—6, стр. 172—178.

Медынский, Е. 100 лет со дня смерти Песталоцци. Вестник Просвещения, 1927, № 2, стр. 3—8.

Старинкевич, Е. Дидактика Г. Песталоцци (Спроба систематичної характеристики). Шлях Освіти, 1927, № 1, стор. 74—92.

Пинкевич, А. П. Песталоцци. Его жизнь и учение. Див. збірник: Иоганн Генрих Песталоцци. К столетию со дня смерти. 1827—17 февраля—1927. Изд. „Работник Просвещения“, Москва, 1927 г., стр. 7—85.

Казанский, Н. Г. Сочинения Песталоцци и литература о нем на русском языке. К столетнему юбилею со дня смерти Песталоцци. Вопросы педагогики. Том II, Ленинград, 1927 г., стор. 192—195. (Государственный Институт Научной Педагогики).

Медынский, Е. Иоганн Генрих Песталоцци (к столетию со дня смерти). Учительская газета, 1927 г., № 7—130.

Пинкевич, А. Великий педагог (к столетию со дня смерти И. Г. Песталоцци). Правда, 1927 г., № 39.

Марголина, С. Генрих Песталоцци. На путях к новой школе, 1927 г., № 2, стр. 49—58.

Пинкевич, А. Великий педагог. Вестник Просвещения. Ежемесячный общественно-педагогический журнал Оренб. Губер. 1927, № 2—3, стр. 1—3 (Взято из „Правды“).

Марголина, С. Генрих Песталоцци. Народное Просвещение, 1927, № 2, стр. 121—124.

Бернштейн, Н. (Янтарская). Генрих Песталоцци (к столетию со дня его смерти). Радянська Школа, 1927, Лютий, стр. 3—7.

Гордон, Г. О. Иоганн-Генрих Песталоцци. Народный Учитель 1927, стр. 16—22.

Каменев, С. Иоганн-Генрих Песталоцци (К столетию со дня его смерти. 17/II-1827—17/II-1927). Вопросы Просвещения на Северном Кавказе, 1927, № 2, стр. 3—8.

Марголина, С. Генрих Песталоцци. К столетию со дня его смерти. Народное Просвещение, 1927, № 2, стр. 121—124.

Медынский, Е. 100 лет со дня смерти Песталоцци (1827—17 февраля—1927). Вестник Просвещения, 1927, № 2, февраль, стр. 3—7.

Медынский, Е. Генрих Песталоцци и русская педагогика. Див. збірник: Иоганн Генрих Песталоцци. К столетию со дня смерти.

1827—17 февраля—1927. Изд-во „Работник Просвещения“. Москва, 1927 г., стр. 89—114.

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА ПРО ПЕСТАЛОЦЦІ.

Гордієвський, Мих. Напередодні великого ювілею. 1827-17/II. 1927 (До майбутнього святкування 100-их роковин смерті Гайнріха Песталоцці). Одеса, 1926, 23 стор. (Видання Педагогічної Секції Од. Наук. Т-ва при Укр. Академії Наук).

Ярославенко, С. Великий педагог (Гайнріх Песталоцці та народний вчитель). Записки Херсонського Інституту Народної Освіти імені Н. К. Крупської. № 11, 1926—1927 акад. рік. Херсон, 1926, стор. 1—4.

Готалов-Готлиб, А. Г. Життєвий шлях Гайнріха Песталоцці. Шлях Освіти, 1927, № 1, стор. 9—57.

Мудролюбів, О. Песталоцці. Записки Херсонського Інституту Народної Освіти імені Н. К. Крупської, № 11, 1926—1927 акад. рік. Херсон, 1926, стор. 5—40.

Дога, В. Г. Песталоцці. (З нагоди сотих роковин дня смерті). Життя й Революція № 3, 1927 р., березень, стор. 331—334.

Федорівський, К. Трудове виховання та Гайнріх Песталоцці. Записки Херсонського Інституту Народної Освіти імені Н. К. Крупської, № 11, 1926—1927 акад. рік. Херсон, 1926, стор. 41—58.

Мамонтов, Я. Песталоцці й сучасність. Шлях Освіти, 1927 р., № 1, стор. 1—9.

Іваниця, Гр. Г. Песталоцці й початкове навчання. Радянська Освіта, 1927 р., ч. 11, стор. 10—25.

Мамонтов, Я. Г. Песталоцці й сучасність. Радянська Освіта, 1927 р., № 1, стор. 4—12.

Музиченко, О. Ф. Песталоцці на Україні і у Росії. Шлях Освіти, 1927 р., № 1, стор. 57—73.

Гордієвський М. І. Соціально-педагогічні ідеї Песталоцці в освітленні його філософії. Записки Одеського Інституту Народної Освіти. Том I. Одеса, 1927, стор. 242—261. Ця стаття вийшла також окремою відбиткою.

Зільберфарб, Й. Песталоцці та революція (Історико-біографічний етюд). Шлях Освіти, 1927, ч. 1, стор. 92—140.

Старинкевич, Е. Огляд творів Песталоцці та література про нього. Шлях Освіти, 1927 р., № 1, стор. 221—237.

Величина, В. М. (Бойч-Бруевич). Приятель дітей. Оповідання про славетного швейцарського вчителя Гайнріха Песталоцці. Переклад Ю. Жилко. Державне Видавництво України. Харків, 1923, 36 стор., 5,000 прим.

У популярній формі подається життєпис Песталоцці. Російською мовою брошура вийшла 1899 р.

ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ.

Лозинский, Евгений. Революция и школа. (Разбор педагогической системы Талейрана). Педагогический сборник. 1917, Июль—Сентябрь, стр. 1—43.

Сыркин, О. Е. Вопросы народного просвещения в законодательных учреждениях Великой Французской Революции. Див. „Педагогические идеи Великой Французской Революции“. Речи и доклады Кондорсе, Лявуазье, Лаканала, Лепелетье, Талейрана и др. Перевод

О. Сыркиной, под ред. и с пред. проф. А. Пинкевича. „Работник Просвещения“, Москва 1926, стр. 17—128.

Спочатку авторка подає стислий нарис педагогіки 17—18 ст., з педагогів цієї доби переважно зупиняючись на Локкові й Руссо.

Другий розділ авторка присвячує національним Установчим Зборам, в першу чергу зупиняючись на проекті Талейрана. У цьому проекті цілком ясно виступає ідея громадянського виховання, головним засобом якого визнається вивчення основ конституції та самоврядування учнів. Початкові школи Талейран оголошує безплатними. Треба відмітити також його думку про необхідність позашкільної освіти.

Далі авторка переказує зміст проекту, що його приписують Мірабо.

Третій розділ своєї праці О. Сиркіна присвячує Законодавчому Зібранню. Вона детально розглядає проект Кондорсе. Методу виховання Кондорсе вбачає в розвитку всіх індивідуальних здібностей, а також у вихованні громадянина, кінцева ж метода виховання на погляд Кондорсе — удосконалення всієї людськості. Навчання на всіх ступенях мусить бути безплатним. Поруч шкільної потрібна позашкільна освіта. Кондорсе прихильник широкої жіночої освіти та спільного виховання статів, він надає також великої ваги професійній освіті. Й обстоюючи практично-корисні знання, пропонує знайомити учнів із промисловістю і сільським господарством. Кондорсе хоче захистити школу від будь яких політичних впливів.

Четвертий розділ своєї праці О. Е. Сиркіна присвячує Національному Конвентові. Тут послідовно розглядається проекти: Ляканала, Сійеса, Лепелетьє, Лявуазье, Шеньє, Бук'є, Фуркруа, Дону. Особливо детально зупиняється авторка на проекті Лепелетьє. Основна думка Лепелетьє — створення республіканських нравів шляхом примусового інтернаування дітей в громадських виховальних установах. Тут авторка цілком справедливо підкреслює вплив Платона. Лепелетьє в своїй описці проекту висловлюється за трудове виховання, фізичну працю і самообслуговування дітей у школі. „Звичайно, Лепелетьє підходить до цього питання не з погляду сучасного соціалістично-трудоного виховання, що існує в нашій школі. Хоча він і надає величезного значіння праці, яко виключно важливого чинникові, що створює міцну, дужу людину, але в його змаганнях запровадити в школі промислово-працю ним керують головним чином міркування економічного характеру“. У зв'язку з проектом Бук'є, авторка зупиняється на декреті 29-го Фрімера II-го року, в основу якого покладено цього проекту, в зв'язку ж з проектом Ляканала — на декреті 27 бріюмера III-го року, в зв'язку з проектом Дону — на декреті 3-го бріюмера IV-го року.

Закінчуючи свій огляд, авторка приходить до таких загальних висновків: „Після 9-го термідору перед нами — торжество великої буржуазії, педагогічні ідеали Талейрана, Кондорсе, Лепелетьє забуто, і з тієї формули, що її висунув верховісний фазис революції, себ то часи панування монтаньєрів — школа обов'язкова, безплатна й світська, — залишається тільки принцип світської школи. Через це народно освіту в епоху Великої Французької Революції треба оцінювати не з практичного, а з теоретичного погляду. Якщо Французька революція не розв'язала порушених нею питань народної освіти й не здійснила в житті цілої низки вже прийнятих законів, то вона зробила все ж таки ці питання предметом широкого обговорення і притягла до них увагу суспільства. Вона підготувала розвиток педагогічних ідей у наступні століття й править через це за значний етап в загальній історії педагогіки“.

ФУР'Є.

Арк. А.-н. Трудовая школа у Шарля Фурье. „Под знаменем марксизма“. 1924, № 6—7, стр. 247—283.

ГЕРБАРТ.

Левитин, С. А. Педагогические идеи Гербарта и Монтессори. Том I. Дрессировка детской души. (Педагогическая библиотека). Изд. Лит.-Изд. Отд. Нар. Ком. по Просвещению. Москва 1918 года, 102 стр. 10,000 экз.

ФРЕБЕЛЬ.

Герке, М. Современный детский сад по Фребелю. „Дошкольное дело“. Сборник статей по вопросам дошкольного воспитания Под ред. Н. Альмединген-Тумим, Е. Тихеевой и Ю. Фаусек. Культурно-Просветительное Кооперативное Товарищество „Начатки знаний“, Петроград, 1922, стр. 84—94.

Познанский, Н. Идея трудового воспитания у Ф. Фребеля. Ученые Записки Саратовского Государственного имени Н. Г. Чернышевского Университета. Том V. Выпуск II. Педагогический факультет Саратов, 1926, стр. 107—122.

Ця стаття вийшла також окремою відбиткою

ПАРИЗЬКА КОМУНА

Молок, А. И. Народное просвещение во время Парижской Коммуны 1871 года. Под редакцией и с предисловием Б. Б. Беккера. Госуд. Издат., Москва—Петроград 1922, 55 стр., 5,000 экз.

Праця належить студентів Ленінгр. університету, учасникові семінара з історії Паризької Комуни, що ним керував Б. Беккер. Праця має такі розділи:

1) Комісія народньої освіти	стор. 5
2) Початкова й професійна школа	9
3) Вища школа	22
4) Бібліотеки й музеї, театр і народні концерти	28
5) Союзи артистів і художників	37
6) Клуби, політична освіта	40
7) Закінчення	45
Примітки	47

Головним завданням Комуни було вирвати школу з рук духовництва, в зв'язку з чим викладання катехізису касувалося, ченців і черниць замінювалося світськими вчителями й учительками, предмети релігійного культу усувалося з шкільних приміщень. Комуна проголосила принцип даремної, світської, обов'язкової освіти. У реорганізації шкільної справи активно допомагало Комуні педагогічне товариство „Нове виховання“.

Пильнуючи про стан народньої освіти, Комуна майже подвоїла платню народнім учителям і учителькам, довівши її до 2,000 франків, а помішникам—до 1,500 франків. Комуна не встигла виробити спільного програму для початкових шкіл; кожна округа чинила по-своєму.

Школи другого ступня залишилися по-за впливом Комуни,—в життя ліцеїв і коледжів Комуна безпосередньо не втручалася. На професійну ж освіту вона звернула велику увагу, намагаючись створити

риту такий тип школи, де, з одного боку, практичне навчання того чи іншого ремесла було б поєднане з вивченням природничих і гуманітарних дисциплін, а, з другого боку, розумове виховання—було б поєднане з фізичним.

Щодо вищої школи за часів Комуни, то треба перш за все відмітити той факт, що студентство Парижу не тільки не приєдналося до революції 18-го березня, але, навпаки, відразу зайняло ворожу позицію, тоді як до того протягом 50 років воно було в авангарді всіх французьких революцій.

Така поведінка студентів пояснюється тим, що революція 1871 року була справою, головним чином, робітників і ремісників, студентство ж на три чверті належало до буржуазії. Майже всі студенти емігрували з Парижу до Версалю. Лише невеличка група студентів брала активну участь у революційному рухові. Професори здебільшого теж повтікали до Версалю, а ті, що залишилися в Парижі, припинили читання лекцій. Комуна мало втручалася в життя вищої школи, випадки такого втручання нечисленні.

Далі автор оповідає про позашкільну освіту й її органи—бібліотеки, музеї, театри, клуби. Театри працювали нормально й робили повні збори. Комуна вирвала театри з рук приватних підприємців і передала їх артистичним колективам.

Головним проводником заходів Комуни в царині народньої освіти був Едуард Вальян (народився 1840 р., помер 1915). М. Просветительная политика Парижской Коммуны. Шлях Освіти, 1925, № 3, стр. 54—60.

Лепешинский, П. Просвещение во время Парижской Коммуны 1871 г. Вестник Просвещения, 1925 г., № 2—3, стр. 3—9.

Стаття Лепешинського базується на праці А. Молока: „Очерки быта и культуры Парижской Коммуны—1871 г.“

Каменев, С. Парижская Коммуна и народное просвещение (18-го марта—28-е мая 1871 г.). Вопросы просвещения на Северном Кавказе. Ростов на Дону 1927, № 3, стр. 3—15.

Солдаткина, О. Педагогические идеи Парижской Коммуны. Народный учитель, 1927, № 3, мар, стр. 14—20.

МАРКС І ЕНГЕЛЬС.

Шульгин, В. Н. Маркс и Энгельс в их педагогических высказываниях. Изд-ство „Работник Просвещения“, Москва 1924 г. 36 стр., 3,000 экз. (Декілька видань).

Після короткої передмови, автор наводить уривки з творів Карла Маркса і Фр. Енгельса, зазначаючи, що він подає не весь матеріал, а лише той, що стосується до основних проблем виховання. Із творів Марксових автор використовує переважно „Капітал“, а з творів Енгельсових „Становище робітничої класи в Англії“ та „Анти-Дюрінг“.

Вейшкан, В. Вопросник к книге В. Н. Шульгина „Маркс и Энгельс в их педагогических высказываниях“. (Народный Учитель, М. 1926, № 2, февраль, стр. 125—127).

Ансон, А. Маркс, Энгельс и Ленин о просвещении. Сибирский Педагогический Журнал 1924, № 1—2 (6—7), стр. 5—15.

Поляк, Г. Педагогические идеи Маркса в „ревизионистском“ толковании социал-демократии. На путях к новой школе. 1925, № I, стр. 138—143.

Селиханович, А. Б. Маркс, как воспитатель. Баку 1926 г.

КЕРШЕНШТАЙНЕР.

Кершенштейнер, Г. Основные вопросы школьной организации. Перевод с немецкого. Второе издание. Издательство „Школа и Жизнь“. Петроград 1920, 152 стр., 30,000 экз.

Кершенштейнер, Г. Трудовая школа. Перевод с немецкого М. М. Дрей, с пред. и под ред. Н. В. Сперанского. Петербург 1917. Изд. „Задруга“. 63+1 стр., 5,000 экз. Вид. 4-е 1918, 15,000 экз.

Кершенштейнер, Г. Трудовая школа. Переклад А. Козлова. Вид. кооп. т-ва „Каменяр“. Катеринослав, 1920.

Крупенина, М. В. Социально-педагогическое учение Кершенштейнера в свете марксизма. „На путях к новой школе“, 1923, № 2 (5), стр. 20—28.

Бауман, Н. Трудовая школа Кершенштейнера. Сибирский Педагогический Журнал 1924, № 3 (8), стр. 66—69.

Пронин, Д. К вопросу о демократизации школы в современной педагогике (о Кершенштейнере). „Вестник Просвещения“. ТНKP Казань, 1923, № 3—4, стр. 10—13.

Ильин, Н. „Реформа“ германской школы и ее идеолог. Просвещение на транспорте 1927, № 6, стр. 88—95.

Статья посвящена Кершенштейнеру. Головним чином розглядається його книжку „Єдина германська шкільна система“, що вийшла 1922 р.

НАТОРП.

Гордон, Г. Пауль Наторп. Вестник Просвещения 1924, № 11, стр. 85—89. (Некролог).

Рубинштейн, М. М. Борьба за трудовой принцип в дошкольном воспитании (П. Наторп). „Трудовая школа в свете истории и современности“. Сборник статей под редакцией проф. М. М. Рубинштейна. Издание второе, исправленное и дополненное. Книгоиздательство „Сеятель“. Ленинград 1925, стр. 75—79.

Автор розглядає погляди Наторпа на дошкільне виховання, висловлені в його творах: 1) „Культура народу й культура особи“ та 2) „Соціальна педагогіка“.

ВІНЕКЕН.

Винекен, Г. Круг идей свободной школьной общины. Перевод с немецкого Н. Киричко. Книгоиздательство „Работник Просвещения“, Москва 1922, 50 стр., 2,000 экз.

ШАРРЕЛЬМАН.

Шаррельман, Г. Трудовая школа. Перевод с немецкого С. С. Рашевской, под ред. и с послесловием П. П. Блонского. Издание 2-е. Изд-во „Работник Просвещения“. Москва 1924, 100 стр., 4,000 экз.

(Перше видання—1918 р. Москва, 91 стор. 10,000 прим.).

Шаррельман, Г. В лаборатории народного учителя. Опыты наглядного обучения. Перевод С. Розенблат. Второе издание. Госуд. Изд-во. Петроград 1921, 84 стр., 20,000 экз.

Шаррельман, Г. Творческая геометрия. Перевод с немецкого А. Г. Цирес. С 76 рисунками в тексте. Изд-во „Работник Просвещения“. Москва 1924, 111 стр., 5,000 экз.

Шаррельман, Г. Методы и техника рассказывания на уроке. Практические указания. Ленинград 1926. Перевод М. В. Муратова и М. В. Шик.

ГАНСБЕРГ.

Зикингер, А. и Гансберг, Ф. Школа труда. Перевод с немецкого Е. М. Пашуканиса. Второе издание. Петроград 1920, 96 стр. (Изд-во „Школа и Жизнь“) 3,000 экз.

Тут уміщено дві праці:

1) Зикингер, А. Организация народных школ, построенная соответственно природной работоспособности детей (стр. 5—35);

2) Гансберг, Ф. Продуктивная работа (стр. 39—96).

Гансберг, Ф. Творческая работа в школе. Перевод с немецкого М. Левиной. Со вступительной заметкой „Пионеры свободного воспитания в Германии“. 2-е издание, значительно дополненное. Государственное Издательство. Москва 1920, 160 стр., 20,000 экз.

Гансберг, Ф. Педагогика. Призыв к самостоятельности в преподавании. Перевод З. Н. Журавской. Издание второе. Госуд. Изд-во. Петроград 1921, 187 стр., 20,000 экз.

ГЕРЛАХ.

Герлах, А. Как преподавать детям арифметику в духе творческого воспитания. Пер. с нем. Изд. второе. Госуд. Изд-во РСФСР Берлин 1922, 190 стр.

Герлах, А. Как обучать детей арифметике в духе творческого воспитания. Пер. с нем. О. Забелло. Часть I. Госуд. Изд-во. Иркутск 1920, 1+78 стр.

Часть II. Иркутск. 1920, 53 стр.

ЕЛЛЕН КЕЙ.

Ковалевская, С. Памяти Эллен Кей. „Вестник Просвещения“ 1926, № 12, стр. 83—87.

ЛАЙ.

Лай, В. А. Школа действия. Реформа школы согласно требованиям природы и культуры. Авторизованный перевод с немецкого Е. Пашуканиса. Второе издание. Издательство „Школа и Жизнь“. Петроград 1920, 158 стр.

Лай, В. А. Первый год обучения арифметике. Перевод с пред. и под редак. Д. Л. Волковского. „Вестник Просвещения“, 1922, № 8, стр. 38—73.

Ця стаття є уривок із книжки Лая і Ендерліна „Перший рік навчання“. Відділ, звідки взято цей уривок, написав Лай.

Лай, В. А. Первый год обучения арифметике. Руководство для лиц, занимающихся с детьми дошкольного возраста. Перевод с немецкого, под редакцией Д. Л. Волковского. Издат. „Работник Просвещения“, Москва, 1923, 39 стр., 5,000 экз.

Лай, В. А. Экспериментальная педагогика. Перевод с 3-го исправленного немецкого издания проф. А. Грушко. Московское акционерное издательское общество. Москва—Ленинград, 1927, 120 стр. 3,000 экз.

МЕЙМАН.

Мейман, Эрнст. Очерк экспериментальной педагогики. Авторизованный перевод с немецкого А. П. Болтунова, приват-доцента Московского университета. С 12 фигурами в тексте. Издание Т-ва „Мир“, Москва, 1922, 237 стр., 5,000 экз.

ЗАГАЛЬНІ ОГЛЯДИ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕЧІЙ У НІМЕЧЧИНІ.

Леви, Иммануил. Развитие педагогической мысли в Германии за последние 10 лет. Путь Просвещения, 1922, стр. 195—207.

Поляк, Г. Б. Современные педагогические течения в Германии. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I. Москва, «Работник Просвещения», 1927, стр. 481—490. До статті додано покажчика літератури.

Пинкевич, А. П. Современные буржуазные педагогические теории. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I, Москва, «Работник Просвещения», 1927, стр. 415—440.

Автор розглядає педагогічні погляди Лая, Кершенштайнера, Дьюї, Райна, Вінекена, Шаррельмана, Гансберга, Монтессорі, Наторпа, Зайделя, та інших.

АНГЛІЯ.

Штейнгауз, М. Современные педагогические течения в Англии. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I. Москва, «Работник Просвещения», 1927, стр. 489—500.

До статті додано коротенького покажчика літератури.

МОНТЕССОРІ.

Монтессори, Мария. Метод научной педагогики, применяемый к детскому воспитанию в Домах ребенка. (На оборотці—Дом ребенка). Перевод со 2-го итальянского исправленного и дополненного издания. Со многими рисунками и таблицами. С предисловием И. М. Соловьева. Изд. 4-е «Задруга», Москва 1920, 207 стр., 20.000 экз. (Цей твір Монтессорі є в укр. перекладі).

Монтессори, М. Дом ребенка. Вып. II. Физическое воспитание—Казань, Отд. Гос. Изд-ва, 1920, 75 стр. (Б—ка дошкольного воспитания).

Монтессори, М. Геометрия в элементарной школе. Перевод с итальянского и предисловие Ю. Фаусек. Петроград, Культурно-Просветительное Кооперативное Товарищество «Начатки Знаний», 1922, 24 стр., 5.000 экз.

Монтессори, М. Самовоспитание и самообучение в начальной школе. Авторизованный перевод с итальянского Р. Ландсберг. Книгоиздательство «Работник Просвещения», Москва 1922, (на обл. 1923), 200 стр. 2.000 экз.

Эвергетов, И. Система Монтессори и проблема психо-физического оздоровления человека. «Просвещение». Педагогический сборник. Петроград, Госуд. Изд-во, 1921.

Фаусек, Ю. Система Монтессори. «Дошкольное дело». Сборник статей по вопросам дошкольного воспитания. Под ред. Н. Альмединген-Тумин, Е. Тихеевой и Ю. Фаусек. Культурно-Просветительное Кооперативное Товарищество «Начатки Знаний», Петроград, 1922, стр. 95—116.

Фаусек, Ю. Обучение грамоте и развитие речи по системе Монтессори. С 12 рисунками в тексте. Госуд. Изд-во. Москва, 1922, 107 стр., 5000 экз.

Друге видання: Госуд. Изд-во, Ленинград, 1924, 113 стр., 5000 экз. Фаусек, Ю. О внимании у маленьких детей (по Монтессори). Культурно-Просветительное Кооп. Т-во «Начатки Знаний», Петроград, 1922, 16 стр. (Педагогическая Библиотека, № 9), 4000 экз.

Таубман, В. и Фаусек, Ю. Теория и практика детского сада Монтессори. Изд. «Мысль», Петроград—Москва, 1923, 133 стр. 5000 экз.

Тут уміщено дві статті: 1) Таубман, В. Теория детского сада Монтессори (стор. 7—73), 2) Фаусек, Ю. Практика детского сада Монтессори (стор. 75—133).

Фаусек, Ю. И. Детский сад Монтессори. Опыт и наблюдения в течение семилетней работы в детских садах по системе Монтессори. Берлин, Госуд. Изд-во РСФСР, 1923, 215 стр.

Ландсберг, Р. Распространение идей Монтессори за границей и в России. (По докладу Н. А. Лабриола). Вестник Просвещения, 1923, № 10, стр. 212—218.

Стаття не виправдує свого заголовку. Поширенню ідей Монтессорі за кордоном і в Росії авторка присвячує тільки декілька рядків, всю ж останню частину своєї статті присвячує загальному оглядові системи Монтессорі.

Таубман, В. Система Монтессори и проблема психофизического оздоровления человека. «Просвещение». Педагогический сборник № 1. Госуд. Изд., Петроград, 1922, стр. 64—82.

№ 2, Петроград, 1922, стр. 24—52.

№ 3, Петроград, 1922, стр. 146—169.

Авторка детально розглядає систему сенсорного виховання Монтессорі: оригінальність цієї системи вона вбачає у визнанні необхідності виховання всіх почуттів, в принципі ізолюваних вправ та в своєрідності запропонованого Монтессорі дидактичного матеріалу. Розглядаючи систему сенсорного виховання Монтессорі, В. Таубман спростовує різні закиди й заперечення, що їх викликає ця система. Зокрема, щодо принципу ізоляції, то вона каже, що вся вказівка на якусь «штучність» цього прийому цілком недоречна, бо і дорослі, і діти в повсякденному житті часто вживають ізолювання почуттів,—як часто ми, напр., заплющуємо очі, бажаючи більш вслухатися в цікаву для нас мелодію.

Взагалі треба сказати, що як тільки ми визнаємо першу тезу Монтессорі—необхідність витончення всіх почуттів, то звідси з логічною послідовністю виникає і визнання другої тези—необхідності ізоляції почуттів, щоб сильніші не заглушали слабших. Але хоч би й визнали ми штучність прийому ізоляції, однак, і тоді ми радили б вживати цієї методи, з огляду на її корисні наслідки.

Далі авторка звертається до розгляду дидактичного матеріалу Монтессорі. Вона каже, що те, в чому звичайно вбачають негативну рису цього матеріалу, а саме—абстрагування окремих якостей предметів, становить його найістотнішу цінність. Дидактичний матеріал Монтессорі дуже придатний до збудження уваги в дитини й до її (уваги) довготривалої концентрації. Друга велика цінність цього дидактичного матеріалу полягає в тому, що він дуже придатний до виховання волі. Матеріал Монтессорі відіграє також велику роль в справі розвитку пам'яті та фантазії, бо пам'ять і фантазія можуть розвинути лише на міцній сенсорній основі. Для естетичного й морального розвитку також має велике позитивне значіння система сенсорного виховання Монтессорі, бо цей розвиток міцно зв'язаний із вихованням зовнішніх почуттів.

Росс-Шоу, Е. Научное направление в деле воспитания и отличительные черты метода Монтессори. Див. Новые идеи в педагогике. Непериодическое издание, выходящее под ред. профессором: Е. И. Тихеевой, Л. И. Чулицкой и П. О. Эфрусс. Сборник № 5. Пересмотр основ педагогики Монтессори. Культурно-просветительное трудовое

товариство „Образование“. Ленинград 1924, ст. 95—105. (Це переклад із англійської мови).

Яко негативні риси педагогіки Монтессорі підкреслюється: перенесення на нормальних дітей сегенівської системи сенсорного виховання дефективних, принцип пасивності виховачки, дуже раннє навчання читання і письма, при чому навчання письма упереджує навчання читання. Основні риси педагогіки Монтессорі нагадують хінську систему: там також навчання починається з дуже раннього віку, там також навчання письма упереджує навчання читання.

Фаусек, Ю. Обучение счету по системе Монтессори. Государств. Изд.—во. Ленинград 1924. 120 стр. 10.000 экз.

Фаусек, Ю. И. Метод Монтессори в России. Петроград, Издат. „Время“, 1924 (1923), 82 стр. 3.000 экз.

Фаусек, Ю. Словесное творчество детей и система Монтессори. „Просвещение“. Сборник педагогических и методических статей, № 4. Госуд. Изд.—во, Ленинград 1924, стр. 243—254. (Библиотека Педагога Л. Г. О. Н. О.).

Статтю написано з приводу статті Е. И. Тихеевої „Развитие речи у детей по Монтессори“ (уміщено в Педагогической Мысли за 1924 р. ч. 3). Полемізуючи з Тихеевою, Ю. Фаусек намагається довести, що у дітей, які виховуються за системою Монтессорі, мова розвивається не тільки не гірше, а значно краще, ніж при інших методах.

Эфрусс, П. О. Био-психологические основы педагогики Монтессори. „Новые идеи в педагогике“. Непериодическое издание, выходящее под редакцией профессор: Е. И. Тихеевой, Л. И. Чулицкой и П. О. Эфрусса. Сборник № 5. Пересмотр основ педагогики Монтессори. Культурно-просветительное Товарищество „Образование“. Ленинград 1924, стр. 5—37.

П. О. Эфрусс підносить питання, чи відповідає система Монтессорі загальним особливостям того віку, що його вона має на увазі, себ-то віку дитини від 3 до 7 року. На це запитання авторка дає негативну відповідь. Звертаючись перш за все до того дидактичного матеріалу, що його пропонує Монтессорі, та до вправ над цим матеріалом, П. Эфрусс каже, що для відсталих дітей такі заняття дійсно корисні, але вони не потрібні нормальній дитині. „Для розвитку органів почуттів, уваги й інтелекту нормальна дитина не потребує ні штучного звукування її уяв дидактичним матеріалом, ні системи формальних вправ, ні стереотипних многоразових повторень тих самих рухів і дій, ні ізолюваного виховання органів почуттів“. Взагалі, що до сенсорної культури в тому вигляді, який вона має в установах Монтессорі, то треба сказати, що на ранніх ступенях розвитку у дошкільному, а часто навіть і в шкільному віці дитина взагалі нездатна до точних сприйнять, через чисто біологічні причини, а тому культивування в ранньому віці звички до точності сприйнять, що має на увазі система Монтессорі, ставить дитячому організмові завдання, що суперечить його природним нахилам. Виховання органів почуттів хоч і повинно провадитися вже в ранньому дошкільному й навіть немовлячому віці, однак, не в такому швидкому темпі й не з тою надмірною напосидливістю й систематичністю, що її вимагає система Монтессорі.

Щодо розвитку різних культурних звичок за поміччю формальних вправ, то тут треба підкреслити помилковість перенесення загальних прийомів виховання з відсталих на нормальних дітей: нормальні діти засвоюють ці звички й без спеціального тренування, шляхом безпосереднього впливу культурної обстановки, шляхом інстинктивного переймання.

При інших рівних умовах, заняття за системою Монтессорі викликають у дітей більшу втому, ніж заняття за іншими програмами, де вільна гра й вільні рухи займають центральне місце.

До цього всього треба додати, що система Монтессорі не йде назустріч потребі дитини в грі, не залишає місця для культури творчої уяви. „Обмежуючи сферу вражіння дитини раз назавжди зафіксованим дидактичним матеріалом, не даючи йому в руки іншого, безформенного матеріалу, якому дитина може надавати будь яку форму, змінюючи в процесі гри, в процесі творчості своє первісне завдання, система Монтессорі позабавляє дитину необхідних імпульсів і стимулів за-для розвитку творчої уяви. У цьому ж напрямку—в бік придушення зародків творчої уяви, впливає також інший засіб виховання за Монтессорі—виключення „казки“ з ужитку дитячого садка й дитячого життя“.

Загальний висновок такий: „Ні в якому разі педагогіка Монтессорі не може бути прийнята цілком: вона дає лише канву для педагогічної творчості“.

Тихеева, Е. Развитие речи детей по Монтессори. Педагогическая Мысль, 1924, № 3, стр. 33—41.

Чулицкая, Л. И. Биологические особенности дошкольного возраста и система Монтессори. „Новые идеи в педагогике“. Непериодическое издание, выходящее под редакцией профессор: Е. И. Тихеевой, Л. И. Чулицкой и П. О. Эфрусса. Сборник № 5. Пересмотр основ педагогики Монтессори. Ленинград, 1924, стр. 38—61.

У дитини спочатку розвиваються рухові нерви, потім змішані, і потім тільки чисто сенсорні. Додержуючись цього закону послідовності, ми не повинні прямувати до витонченої культури сенсорного апарату дитини, в той час коли вся природа її рішуче вимагає якнайповнішого задоволення рухової сфери. „Не можна безкарно тримати дитину в віці 2½—5½ років в напруженій атмосфері вправління незрілих чутливих нервових шляхів, тоді як генетично старші, а тому більш готові до функцій рухові шляхи вопіють про виявлення захованих у них сил“.

У цю помилку як раз і впадає система Монтессорі.

Вільна рухлива гра мусить бути за головну підвалину виховання в дошкільному віці, але гри як раз і бракує виховальним закладам Монтессорі.

Рішуче також треба протестувати проти такого характерного для будинків Монтессорі раннього навчання письма й читання.

Однак, дидактичному матеріалові Монтессорі, якщо не в цілому, то в окремих частинах, не можна відмовити в деякій дотепності й продуманності.

Тихеева, Е. И. Мысли о социальном воспитании в связи с системой Монтессори. „Новые идеи в педагогике“. Непериодическое издание, выходящее под редакцией профессор: Е. И. Тихеевой, Л. И. Чулицкой и П. О. Эфрусса. Сборник № 5. Пересмотр основ педагогики Монтессори. Культурно-просветительное трудовое товарищество „Образование“. Ленинград 1924, стр. 62—94.

Авторка особливо зупиняється на з'ясуванні ролі гри в дошкільному вихованні, використовуючи для цього твори Фребеля й проф. Сікорського. Виходячи з цього, авторка робить Монтессорі той закид, що, „хоча вона й визнає гру, яко невід'ємну частину дитинства й у розпорядку дня своїх виховальних установ одводить для неї час, однак, педагогічне піклування про гру, яко таку, культивування гри, використання її в інтересах об'єктивного вивчення дитини вона зі своєю системою не зв'язує“.

Поруч цього треба підкреслити відсутність в установах Монтессорі колективних занять. Правда, серед тих занять, що заповнюють день в установах Монтессорі, є такі, що до деякої міри мають колективний характер, як напр., уроки тиші, уроки співів і ритмики, але цього всього замало для справжнього соціального виховання, тим більш, що ці вправи проходять без участі мови, цього основного чинника спілкування.

Треба сказати, що Монтессорі визнає значіння громадсько обов'язкової праці, яко чинника виховання; «робота на дому, по прибиранню, по догляду за живим інвентарем, тваринами й рослинами, висуваються нею, яко моменти, що мають першорядне виховальне значіння. Однак, і тут вона обмежується зауваженням загального характеру, не увиходячи в методичну розробку питання».

Щодо ролі керівниці в дитячій установі, то треба сказати, що Монтессорі не виявляє широти в розв'язанні цього питання: зосереджуючи свою увагу на ролі керівниці, яко спостережника й експериментатора, вона не з'ясовує її ролі, як активного члена колективу, в якій входять діти, педагоги й технічний персонал, як організатора цього колективу.

Поруч із працею, мова є другий чинник, що організує соціальне життя людей і уможливає спілкування. Але Монтессорі в питанні про розвиток мови виявляє прикору однобічність: «вона цікавиться переважно розвитком механізмів членороздільної мови, її функціональними хибами й освітлює методично тільки цей бік справи. Про те, як організувати дитяче життя в дошкільній установі в інтересах розвитку соціальної мови дітей, вона не говорить, рівно як і про форми відповідних занять і методи їхнього переведення». Бесіди й оповідання, ці важливі чинники розвитку мови дитини, не користуються особливою увагою Монтессорі.

Фаусек, Ю. Школа Монтессори в Голландії. Вестник Просвещения 1925, № 7, стр. 90—96.

Бойд, У. Система Монтессори. Историко-критический анализ системы. Перевод с английского, под ред. и с предисловием проф. Н. Д. Виноградова. Кооперативное издательство «Мир», Москва, 1925, 178 стр., 3.000 экз.

Книжка поділяється на дві частини: в першій простежується історичний розвиток тих ідей, що становлять основу системи Монтессорі; в другій подається аналіз системи та її критичну оцінку. Свій історичний нарис автор починає з Локка, особливо підкреслюючи в нього характерний і для Монтессорі принцип педагогічного індивідуалізму. Після Локка автор в історичній послідовності розглядає погляди Кондільяка, Перейри, Руссо, Ітара, Сегена й, нарешті, Монтессорі. У Бойд підкреслює вплив Перейри на Руссо й каже, що в царині сенсорного виховання Руссо продовжив те, що почав Перейра, й поширив на нормальних дітей вироблені Перейрою принципи виховання глухонімих. Із наслідувачів Руссо особливо увагу автор присвячує Сегенові, детально зупиняючись на його системі виховання ідіотів. Перейшовши до Монтессорі, автор спочатку подає її коротку біографію (на 3-х сторінках), а потім—систематичний огляд її педагогіки. За головні принципи цієї педагогіки У. Бойд вважає принцип індивідуальності, ідею свободи та визнання важливості спеціального моторного й сенсорного виховання. Щодо ідеї свободи, то вона, на погляд автора, виникає у Монтессорі з її філософії. «На дитину вона (Монтессорі) дивиться, яко на істоту, що росте тілесно й духовно, дякуючи певному внутрішньому імпульсові, який має за собою великий життєвий порив (élan vital)

всього світу й що потребує повної свободи для розвитку своїх сил у відповідній послідовності». Але поруч такого біологічного розуміння свободи, у Монтессорі ми зустрічаємо й соціальне розуміння: вільна людина, з цього погляду, це та людина, що не потребує допомоги інших людей при задоволенні своїх істотних потреб.

Другу, критичну частину свого твору автор починає з зауваження, що жодний із основних педагогічних принципів Монтессорі не може вважатися за її власний принцип, що всі ці принципи в скритій формі були намічені ще Локком, а потім яскраво виявлені Руссо. Далі автор у окремих розділах детально зупиняється на основних принципах педагогіки Монтессорі,—індивідуальності, свободи сенсорного виховання.

Щодо принципу індивідуальності, то головна помилка Монтессорі тут полягає в тому, що вона не бачить того, що індивідуальність явище соціальне, а не біологічне. «Безперечно, чинник спадковості увиходить в індивідуальність, але спадкові риси, властиві індивідуальності, виявляються в індивідуальності тільки яко перетворені, за поміччю виховання, в атрибути соціальної істоти». Щодо принципу свободи, то, звичайно, в абсолютній формі він не може бути переведений у життя, і Монтессорі це зрозуміла, а зрозумівши, на практиці почала обмежувати свободу дітей в своїх виховальних установах. Але це суперечить поглядам Монтессорі на той життєвий імпульс, що, мовляв, властивий людині й що спонукає дитину до самовільної активності; бо й сама Монтессорі визнає цю світову силу доброю або позитивною в її виявленнях. Навіщо ж тоді ставити якісь перешкоди цій життєвій силі, навіщо ставити якісь межі свободі? Що ж до того другого, соціального розуміння свободи, до погляду на свободу, яко незалежність від послуг інших індивідумів, то треба сказати, що проголошення цієї свободи теж не витримує критики: «в соціальному світі, де ми, при задоволенні найелементарніших життєвих потреб, залежимо від величезної кількості наших співбратів, недоречно говорити про свободу, в розумінні відсутності залежності».

Щодо сенсорного виховання, яке так обстоює Монтессорі, то треба перш за все сказати, що, поруч сенсорної активності, є багато не менш основних моментів, що характеризують дитинство й що їх зовсім не замірила Монтессорі. Таким є уявлення, що виявляється в бажанні слухати оповідання і виображати їх у процесі гри; такою є цікавість, не пасивна, як гадає Монтессорі, а з самого початку зв'язана з питанням про значіння й цінність речей, і т. і. Далі, чи не помиляється часом Монтессорі, гадаючи, що дитина від 3 до 7 років перебуває в тій стадії, коли зовнішні почуття розвиваються швидше й коли вони сприйнятливіші до виховальних впливів. Чи не правильніше буде сказати, що зовнішні почуття успішніше розвиваються близько 9—10 років. Дальше питання таке: чи потрібна взагалі спеціальна культура зовнішніх почуттів?

Треба погодитися з проф. Уїпплом, який каже, що нормальна здібність всіх органів зовнішніх почуттів у декілька разів переважає дійсні потреби життя.

Ще й той закид робить У. Бойд Монтессорі, що в її системі зовсім немає предметів, або занять, що безпосередньо апелювали б до естетичних або моральних почуттів дитини.

Наприкінці автор висловлює похвалу Монтессорі за її змагання до об'єднання дитячого будинку з родиною. «Думка про спеціальне місце виховання дітей дошкільного віку, краще, ніж звичайна родина, і однак, у найміцнішому зв'язку з нею, до цього часу може вважатися за неминущу рису педагогічного ідеалу Монтессорі».

Бочкарев, Н. Е. Педагогика Монтессори в критическом освещении. Из дошкольного кабинета Педфака Пермского Госуд. Университета. Издание Госпроснаба. Пермь 1925, (на обгортці 1926) 141 стр., 2,000 экз. Библиография: Показчик литературы російською мовою на 2 стор.

У першому розділі своєї праці автор намагається дати марксистське освітлення педагогіки Монтессорі. На погляд автора, педагогіка Монтессорі відбиває ідеологію середньої буржуазії.

У другому розділі автор дає характеристику й викриває клясову суть педагогічних систем Гербарта, Лая й Кершенштайнера, ознаямлення з якими потрібно за-для кращого зрозуміння педагогіки Монтессорі.

У третьому розділі з'ясовується основні принципи педагогіки Монтессорі. Таких принципів два: свобода й слухняність. „На початку своєї книги Монтессорі заявляє про необхідність будувати систему виховання на вихованні вільної дитини й зазначає шляхи для такого виховання. А на прикінці книги висуває іншу ідею — слухняність, вбачаючи в останній один із найсильніших інстинктів людськості, за поміччю якого відбувався навіть і розвиток цивілізації“.

Четвертий розділ має назву „біо-соціальні погляди Монтессорі“. Тут подається характеристику загального світогляду Монтессорі, її філософії. Вихідною точкою в Монтессорі є ідея життя. В основі життя — інстинкт свободи; розвиток іде з середини, роля оточення другорядна. Так само розуміє Монтессорі й розвиток людини: цей розвиток іде з середини. В особі Монтессорі ми маємо прихильницю віталізму.

У п'ятому розділі детально розглядається психологію Монтессорі. Це найбільший розділ у праці Бочкарьова. Спочатку автор подає нарис історії психології, простежуючи головні психологічні напрями в їхній історичній послідовності: метафізичний, емпіричний, біологічний, соціологічний (стор. 67—81).

Далі на цьому історичному тлі розглядається психологію Монтессорі (стор. 82—98). Викривається основну метафізичну ідею цієї психології — визнання субстанціональності душі, що вважається за творчу первооснову й наділяється безсмертям. Далі послідовно розглядається погляд Монтессорі на увагу, волю, мислення, уявлення. На погляд автора, психологія Монтессорі — психологія пізнання і волі, на емоції тут не звертається уваги. Виходячи з визнання „внутрішніх причин“ (психічних активностей і сил), Монтессорі додержується думки про спонтанний розвиток людського індивідуума.

Загальний висновок такий: в психології Монтессорі не відбився ніяк не тільки соціологічний напрямок, що виник недавно, але навіть і біологічний; психологічна система Монтессорі — це своєрідна синтеза метафізичної психології й емпіричної.

Шостий розділ присвячується дидактичній системі Монтессорі. За головну мету виховання в дошкільному періоді Монтессорі вважає виховання зовнішніх почуттів, а за головний засіб цього виховання — роботу з дидактичним матеріалом. Проаналізувавши основні дидактичні принципи Монтессорі, автор далі робить порівняння системи Монтессорі зі вченням Сегена. Висновок, що до нього приходить автор в наслідок такого порівняння, є той, що Сеген на цілу голову вище від Монтессорі, що Монтессорі неправдиво зрозуміла свого великого попередника, взявши у нього один мертвий дидактичний матеріал і не засвоївши його загально-педагогічних принципів.

В останньому, сьомому розділі свого твору автор робить загальні критичні висновки, між іншими, повторює свою думку про те, що педагогіка Монтессорі відбиває ідеологію середньої буржуазії.

Ивантер, С. Система дошкольного воспитания Монтессори и советская педагогика. Ленинград 1926, 44 стр., 2,000 экз.

Спочатку автор відмічає де-які цінні положення Монтессорі, що з ними треба погодитися, напр., думку про те, що треба готувати людину до громадського життя, що треба уникати однобічної надмірної культури уявлення, що так звана дисципліна мусить бути поєднана із свободою, що в дитині треба розвивати самостійність і т. інш. На жаль, каже автор, всі позитивні принципи системи Монтессорі не знаходять у неї свого здійснення. Далі подається огляд тих принципів Монтессорі, що викликають рішучий осуд. Перш за все, треба цілком відкинути основну передпосилку педагогіки Монтессорі — „встановлення паралелі між нормальною і дефективною дитиною і майже автоматичне перенесення виховальних метод, що їх вживається при вихованні дефективних дітей, на дітей, що розвиваються цілком природно й нормально“. Рішуче треба відкинути також принцип пасивності виховачки, — тут тхне толстовськими ідеалами виховання. Ніяк не можна погодитися з Монтессорі в тім, що біогенетичний принцип треба широко використовувати в вихованні. Мусимо визнати, що біогенетичний принцип по суті є реакційний і цілком суперечить дитячій природі, завжди найтісніше зв'язаний із сучасністю.

Після цього автор переходить до розгляду одного з головніших моментів системи Монтессорі, а саме — питання про розвиток органів почуттів у дітей дошкільного віку. Автор каже, що „розвивати почуття в дітей треба по можливості шляхом безпосереднього спілкування їх із живими об'єктами живої природи на підставі всього того, що висуває саме життя в своїй природній тесі“.

Монтессорі ж міцно тримає дітей у замкненому колі штучно підібраних предметів, ізольованих від їхнього природного оточення.

Дальша хибка педагогіки Монтессорі — це ігнорування гри, яко чинника виховання, гри, потребу в якій так відчують діти.

Далі автор простежує ті конкретні форми, що їх набувають заняття з дітьми в установах Монтессорі (уроки тиші, і т. д.). Автор приходить до того висновку, що хоч Монтессорі й проголошує „дисципліну в свободі“, однак, фактично у неї ми маємо дисципліну без свободи. Служняність для Монтессорі найвища людська якість, і вона всіма силами намагається розвинути цю якість в дитині. В системі Монтессорі ми знаходимо також релігійне виховання; корні релігії, на погляд Монтессорі, закладені в самій природі людини.

Треба погодитися з Левітіним, який каже, що для системи Монтессорі так само характерна дресура духа, як і для системи Гербарта. Різниця тільки в тім, що тоді як Гербарт проповідує дресуру інтелекту, з метою впливу через інтелект на волю, Монтессорі вимагає дресури зовнішніх почуттів.

Наприкінці своєї брошури С. Ивантер зупиняється на паралелі між тими завданнями, що їх ставить собі радянська педагогіка в парині дошкільного виховання, і тими завданнями, що їх ставить Монтессорі. Автор підкреслює, що хоч Монтессорі в де-яких місцях своїх творів і каже, що треба привчати дитину до громадського життя, на практиці Монтессорі не надає жодного значіння соціальному вихованню дітей.

Тут особливо помітна різниця між системою Монтессорі й радянською педагогікою.

Фаусек, Ю. И. Детский сад Монтессори. Опыты и наблюдения в течение двенадцатилетней работы в детских садах по системе Монтессори. Издание 2-е, исправленное. Госуд. Изд-во, Москва-Ленинград 1926, 223 стр. („Библиотека Педагога“).

ПІВНІЧНО-АМЕРИКАНСЬКІ СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ. ДЬЮІ.

Дьюї, Д. Психология и педагогика мышления. Перевод с английского Н. М. Никольской, под ред. Н. Д. Виноградова. Издание второе. Изд. т-ва „Мир“. Москва 1919, VI, 202 стр.

Дьюї, Дж. Введение в философию воспитания. Перевод с английского, с пред. С. Шацкого. Москва 1921, 62 стр. (Библиотека „Работника Просвещения“. Вып. 3), 10,000 экз.

Дьюї, Д. Школа и ребенок. Перевод с английского Л. Азаревич. Госуд. Изд-во. Москва 1922, 60 стр. (2-е видання—Москва-Ленинград 1923, 59 стр.).

Дьюї, Джон. Школа и общество. Перевод с англ., с пред. С. Т. Шацкого. Книгоиздательство „Работник Просвещения“. Москва 1922, 48 стр., 3,000 экз. (Уперше ця книжка Дьюї з'явилася в російському перекладі 1907 року, за редакцією І. І. Горбунова-Посадова. У виданні 1922 р. додано 4-й розділ: „Три роки початкової школи при університеті в Чикаго“).

Дьюї, Джон. Школа и общество. Перевод с английского Г. А. Лучинского. Госуд. Изд-во, Москва 1924, 174 стр., 7000 экз. (Друге видання—Москва 1925).

Дьюї, Джон і Дьюї, Евелина. Школы будущего. Пер. с англ. Р. Лансберг, с пред. автора и И. Горбунова-Посадова. Издание второе. Госуд. Изд-во РСФСР. Берлин 1922, 179 стр. (Перше видання вийшло 1918 р.).

Иванов, С. Школы будущего. (По поводу Д. и Э. Дьюи: „Школы будущего“). Народное просвещение. Курск 1921, № 5, стр. 3—4.

Гордієвський, М. Педагогіка прагматизму (педагогіч. погляди Дьюї). Наша школа. Одеса 1924, №№ 1, 2, 3, 7—9.

Дынник, Мих. Инструментализм Джона Дьюи. Вестник Коммунистической Академии. Кн. 24, 1927, стр. 74—89.

Подекуди автор торкається і педагогічних поглядів Дьюї (стор. 85—87).

Комаровский, Б. Философские предпосылки педагогики Дьюи. Известия Азербейджанского Госуд. Унив-та, том 8—10, Баку 1927 г., стр. 97—230.

ХОЛЛ.

Холл, Стенли. Педагогия детского сада. Под ред. и с пред. А. У. Зеленко. Госуд. Изд-во, Москва 1920, 95 стр.

Холл, Стенли. Инстинкты и чувства в юношеском возрасте. Перевод под ред. Л. Г. Оршанского. Второе издание. Петроград 1920, 88 стр. („Школа и Жизнь“).

Холл, Стенли. Социальные инстинкты у детей и учреждения для их развития. Пер. М. А. Энгельгардта, под ред. Л. Г. Оршанского. Второе издание. Петроград 1920, 109 стр. (Изд-во „Школа и Жизнь“).

ІНШІ АМЕРИКАНСЬКІ ПЕДАГОГИ.

Киркпатрик Э. Основы педологии (науки о ребенке). Перевод с англ. М. Н. Смирновой. Под ред. и с пред. проф. Н. Д. Виноградова. 3-е издание, исправленное и дополненное по последнему англ. изданию. Москва, Т-во „Мир“, 1925, 301 V стр., 3,000 экз.

Торндайк, Э. Принципы обучения, основанные на психологии. Перевод с англ. Е. В. Герье. Со вступит. статьей Л. С. Выготского. Изд-во „Работник Просвещения“. 1926, 235 стр., 4000 экз.

ІСТОРІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ. ТВОРИ ЗАГАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ.

Пинкевич, А. П. История педагогики. Краткий очерк. Изд-во „Пролетарий“, Харьков, 1927, 298 стр., 3,000 экз. (Російський педагогіці присвячено 15-й розділ, стор. 238—297).

Чехов, Н. В. Типы русской школы в их историческом развитии. Издание Т-ва „Мир“. Москва, 1923, 148 стр. 3,000 экз. („Педагогическая студия“).

Праця Чехова не є лише історичний нарис, вона малює також радянську школу в її сучасному стані, досить детально зупиняючись на окремих питаннях. Щодо самої історії російської школи, то ця історія подається тут в дуже стислій формі, що, звичайно, не може задовольнити читача більш менш знайомого з предметом. Свій історичний огляд старої російської школи автор починає з кінця 16-го віку і доводить до Жовтневої революції, присвячуючи на це все лише 32 сторінки своєї невеликого формату книжки. Більше місця і уваги присвячує автор радянській школі.

Познанский, Н. К истории трудового воспитания в дореволюционной России. Ученые Записки Саратовского Государственного имени Н. Г. Чернышевского Университета. Том III, вып. 3. Педагогический факультет. Саратов, 1925, стр. 1—34.

Завдання статті—показати, як ідея трудового виховання „відбивалася в думках кращих представників поступової російської інтелігенції й практичних спробах педагогів, а з другого боку, як до думки про необхідність трудового виховання приходила російська буржуазія й штовхала на цей шлях самий російський уряд“. При чому автор має на увазі лише ідею ручної праці, якої чинника виховання. Спочатку автор переказує зміст статті К. Д. Ушинського „Труд в его психическом и воспитательном значении“ (Журнал Министерства Народного Просвещения за 1860 г.), а також зупиняється на відповідних місцях головного твору Ушинського „Человек, как предмет воспитания“. Далі автор переходить до педагогічних статтів Кривенка в журналі „Отечественные Записки“, що в 1879 р. вийшли окремою книжкою під заголовком „Физический труд, как необходимый элемент образования“. Детально переказується зміст цієї праці С. Кривенка. Після того автор змальовує педагогічні погляди П. А. Кропоткіна, висловлені ним у його творі „Поля, фабрики и мастерские“. „Основною ідеєю педагогічних поглядів Кропоткіна є думка про необхідність з'єднання в вихованні й пізнішому житті людини фізичної й розумової праці“, „Технічний освіт“, що означає розграничення між працею розумовою й ручною, Кропоткін протиставляє „інтегральну освіту“, що знищує це розграничення“. Треба сказати, що „інтегральна освіта“—це та проблема, що дуже цікавила діячів першого Інтернаціоналу. Далі автор, коротенько торкнувшись поглядів П. Ф. Лесгафта, простежує в історичній послідовності спроби практичного застосування ідеї трудового виховання в дореволюційній Росії. Тут він згадує К. І. Гейлера (1804—1860), що, захопившись ідеями Фребеля, намагався перевести їх у життя в Морському Корпусі, а також його сина, П. К. Гейлера, що працював у тому ж Корпусі; В. Ф. Одоєвського (1803—1869), що намагався здійснити принцип самодіяльності й ручних праць у жіночих інститутах кн. Олени Павлівни; М. А. Бикову, видатного педагога, першу жінку, що вступила до Ленінградського Інституту (1860 р.).

Далі автор коротко розповідає про спроби в царині трудового виховання з боку російської буржуазії, зупиняючись на витворах цієї

буржуазії—Московській Технічній Школі, заснованій Деллавозом та „Загальноосвітній Школі“ В. Н. Тенішева, що виникла в Ленінграді в 1898 році.

Дальшу частину статті присвячується заходам російського уряду в справі трудового виховання. Заходи ці найбільш мали місце в ритулах для дітей-сиріт, причому це трудове виховання сиріт мало на меті, з одного боку, „боротьбу зі зростом злочинного елементу, а з другого—виховання майбутніх робітників на упривільювані кляси“.

В останній частині своєї праці автор простежує зріст ідеї трудового виховання в Росії в зв'язку з революцією 1905 року. Тут він згадує про „Бібліотеку вільного виховання і освіти і захисти дітей“, що її редактором був Горбунов-Посадов, про журнал „Свободное Воспитание“, що проіснував до 1917 року під ред. того ж Горбунова-Посадова, про „Кружок спільного виховання і освіти дітей“, душею якого був К. Н. Вентцель, про заходи А. У. Зеленка та С. Т. Шацького, про товариство „Сетлемент“, товариство „Детский труд и отдых“ і т. інш.

Основою всього цього руху в царині трудового виховання в дореволюційній Росії був розвиток фабричного виробництва та зв'язані з ним соціальні зміни.

Чехов, Н. В. Опыт трудовой школы в России. „Трудовая школа в свете истории и современности“. Сборник статей под ред. проф. М. М. Рубинштейна. Издание второе, исправленное и дополненное. Книгоиздат. „Сеятель“. Ленинград, 1925, стр. 80—94.

Автор дає короткий огляд розвитку ідеї трудового виховання в Росії, починаючи від Ушинського й закінчуючи 1924 роком.

Чехов, Н. В. Дореволюционная система народного образования в России. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I, Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 1015—1022.

Медынский, Е. Развитие педагогической мысли в России (начиная с XVIII века). Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова, том I, Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 381—396.

Огляд доведено до Жовтневої Революції. До статті додано коротенького покажчика літератури.

СТАТТІ Й МОНОГРАФІЇ, ПРИСВЯЧЕНІ ОКРЕМИМ ПИТАННЯМ ІЗ ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ.

Буш, В. В. Памятники старинного русского воспитания. К истории древне-русской письменности и культуры. Петроград 1918, 118 стр. 1400 экз.

Петров, В. А. Монастырская голяшья. (Приют для детей в Кирилло-Белозерском монастыре в XVII в.), „Дела и Дни“, 1922, книга III, стр. 143—147.

Чечулин, Н. Д. Воспитание и домашнее обучение в России в XVIII в. „Дела и Дни“, 1920, кн. I, стр. 96—112; 1922, кн. III, стр. 32—46.

Райков, Б. Е. Естественно-историческое образование в XVIII веке. Этнод по истории школьного естествознания в России. „Просвещение“. Педагогический сборник, № 2, Госуд. Изд-во, Петроград 1922, стр. 84—116.

Автор розповідає про підручники з природознавства, що з'явилися за часів царювання Катерини II-ої, зупиняючись головним чином на праці В. Ф. Зуєва „Начертание естественной истории“, що вийшла 1786 року. Праця Зуєва це „не тільки перший, але й єдиний росій-

ський оригінальний підручник, що охоплює три царства природи, для всього XVIII і навіть для першої чверті XIX віку“. Науковість його для тих часів дуже велика; відомий академік Паллас у своїй відозві каже, що праця Зуєва переважає всі тодішні іноземні підручники з цього предмету. Автор подає досить детальну аналіз праці Зуєва, підкреслюючи в ній, між іншим, цілковиту свободу від усякої телеології, що так рідко траплялося в 18 столітті. Освітнє значіння природничих наук Зуєв розуміє здебільшого утилітарно, формально-освітнє значіння навчальних предметів для нього, як і для інших педагогів XVIII віку, неясне. Книжка Зуєва протягом 40 років була основним підручником з природознавства для російської школи.

Крім праці Зуєва, автор зупиняється ще на таких підручниках: „Зрелище вселення“ (видання „Комиссии Народных Училищ“), та підручник з природознавства Георга Раффа, перекладений російською мовою й виданий відомим перекладачем того часу В. Левшином. Перше з цих видань являє собою витяг із славнозвісного твору Амоса Коменського „Orbis pictus“, що його вперше було перекладено російською мовою 1768 року проф. моск. університ. Йоганном Шадемом. У книжці „Зрелище вселення“, поруч іншого, багато також природничо-історичного матеріалу, через що її можна розглядати поруч підручників природознавства.

Цими трьома підручниками й вичерпуються навчальні книги з природознавства, що їх мала в своєму розпорядженні російська школа за часів Катерини II. Загальна риса цих підручників—виключний інтерес до знань практичного, прикладного характеру, через що все шкільне природознавство катеринівської епохи можна визначити, як утилітарно-описове.

Розглянувши підручники, автор коротко розповідає і про методи викладання. Хоч Зуєв у своєму підручнику й вимагав широкого використання наочності й навіть говорив про шкільний природничо-історичний кабінет, однак, наочність ця не увійшла в шкільну практику,—в школі панувала безглузда зубріння, при якій учні намагалися слово в слово завчити текст книги, без жодного розуміння того, що там написано.

19-Е СТОЛІТТЯ.

Белинский, В. Г. Педагогические сочинения. Со вступительной статьей Г. А. Фальборка и очерком жизни и педагогической деятельности Белинского, примечаниями и библиографическими указаниями А. Г. Фомина. Петербург, 1912, бесплатн. прилож. к №№ 9 и 10 газеты „Школа и Жизнь“ Петроград. 1917, стр. 259.

Фомин, А. Г. Белинский—педагог. С приложением библиографического указателя. К семидесятипятилетию со дня его смерти (1848—1923). Культурно-просветительное Кооперативное Т-во „Начатки Знания“, Петроград 1923, 55 стр., 3.000 экз. (Педагогическая библиотека).

Брошура складалася з статтів, що вперше були надруковані в журналах „Школа и Жизнь“, 1911, № 22; „Воспитание и Обучение“ 1911, №№ 8 й 9, та в книжці „Белинский. Педагогические Сочинения“, „Школа и Жизнь“ Спб. 1912. Статті ці передруковуються тут у переробленому вигляді.

На перших 30 сторінках своєї брошури автор подає біографію Белинського й простежує його педагогічну діяльність. Автор робить такий загальний висновок щодо педагогічної діяльності Белинського: „З Белинського був кепський учитель-практик, але непоганий виховач-

практик*. У другій половині своєї праці А. Фомін розглядає педагогічні погляди Белінського; Белінський, на погляд автора, був один із найвидатніших російських педагогів-теоретиків і відіграв велику роль у історії російської педагогіки. Хоч разом із еволюцією загального світогляду Белінського змінювалися і його педагогічні погляди, однак, загальна основа їхня залишалася тою самою: цією основою була гуманність. Вихованню Белінський надавав великого значіння. Головне завдання виховання він вбачав у виробненні з дитини людини, себ-то у розвитку всього специфічно людського: любови до істини, гуманних почуттів, здатності відгукатися на все величне. Любов, на погляд Белінського, головне знаряддя виховання, в зв'язку з чим він рішуче відкидає тілесну кару. Поруч морального виховання, Белінський надавав великого значіння фізичному розвитку. На першому плані Белінський ставив загальну освіту, професійну ж освіту розглядав лише, як додаток до загальної. Белінський надавав великого значіння принципів індивідуальності. Він добре розумів велике значіння родини й узагалі оточення в розвитку дитини. Белінський „гаряче висловлювався за поширення справи народної освіти, за широку освіту народних мас“. Багато уваги присвятив він учбовій і дитячій літературі, завжди переслідуючи застарілі й нездарі підручники, Белінський підкреслював необхідність поставити в найтісніший зв'язок моральне виховання з розумовим.

Значіння педагогічних ідей Белінського не обмежується тільки сучасною йому епохою: вони відіграли видатну роль і в історії розвитку російської педагогічної думки. Весь педагогічний рух 60-х років був дальшим розвитком ідей Белінського. „Погляди, висловлені Пироговим, Ушинським і Стоюніним і взагалі педагогією 60-х років, ще раніш цілком виразно були сформульовані Белінським“. Зокрема Пирогов у своїй славновісній статті „Питання життя“ майже буквально повторював основні думки Белінського, хоч, звичайно, поруч цього висловив і де-які власні погляди.

До своєї праці автор додав бібліографічного покажчика (на 3-х сторінках).

Герцен, А. Афоризми о воспитании. „Трудовой путь“. Кострома. 1919, № 9—10, стр. 4.

Исполов, С. Национальное воспитание по воззрениям Ушинского и современная оценка его (Доклад, читанный на общем собрании Хабаровского Учительского Об-ва в день чествования памяти Ушинского 8 января 1917). „Школа и Жизнь Сибири“. 1917, № 1, стр. 12—21.

Чернышев, В. Заметки К. Д. Ушинского, относящиеся к чистоте русского языка. „Педагогич. Сборник“. Январь-март, 1918, стр. 65—69.

Ушинский, К. Д. Неопубликованные его заметки, относящиеся к чистоте русского языка — карандашные на статье Л. Н. Модзалевского. „Педагогический Сборник“. 1918. Январь-март, стр. 65—69.

Толстой, Л. Н. Об образовании. Б-тека „Толстовиана“, под ред. Б. С. Боднарского. Москва. 1917. Издание К-ва „Звезда“ Н. Н. Орфенова, 16 стр. 15.000 экз.

Толстой, Л. Толстой о свободе в образовании и обучении (глава из книги „Христианская этика“). „Свобод. Восп. и Свобод. Школа“. 1918, № 1—13, стр. 89—96.

Досычева, Е. Педагогика и поэтика в статье Л. Н. Толстого „Кому у кого учиться писать: крестьянским ребятам у нас или нам у крестьянских ребят“. „Педагогич. Сборник „Просвещение“, № 2, П. 1922, стр. 128—131.

Толстой, Л. Н. Книга для чтения. Москва, Гос. Изд-во. 1921, 136 стр. 100.000 экз.

Соловьев, И. Ф. М. Достоевский как педолог. К столетней годовщине со дня его рождения (3-го ноября 1921).

„Детство и юность, их психология и педагогика“. Педологический Сборник, под ред. проф. К. Н. Корнилова и Н. А. Рыбникова. Книгоиздат. „Работник Просвещения“, Москва, 1922, стр. 36—52.

Корш, Е. В. Отзвуки далекого прошлого. С.-Петербургский Университет (1868—69). Русская Старина, П. 1918, стр. 57—90.

С.-Петербургский Университет в первое столетие его деятельности. 1819—1919. Материалы по истории С.-Петербургского Университета. Том I. 1819—1835. Под редакцией проф. С. В. Рождественского. Собрали и издали И. Л. Маяковский и А. С. Николаев. Петроград, 1919. CLXXIV+759 стр., 1000 экз.

Крім самих матеріалів, у це видання також увійшли: 1) стаття проф. С. В. Рождественского „Первоначальное образование С.-Петербургского Университета 8 февраля 1819 года и его ближайшая судьба“; 2) статья П. Н. Столянского „К истории зданий С.-Петербургского Университета“; 3) библиографичний покажчик до історії Университету за 1819—1835 роки, складений Р. Н. Геппеном; 4) опис портретів діячів по утворенню Университету за ті ж роки, складений В. Я. Адарюковим.

Матеріали розміщені в хронологічному порядку, що ж до їхнього змісту, то вони групуються навколо таких чотирьох моментів в історії Университету за 1819—1835 роки: 1) створення Университету за актом 8-го лютого 1819; 2) обговорення складеного С. С. Уваровим проекта университетського статуту; 3) суда над професорами й взагалі розгрома университету в 1821 р., зробленого Рунічем; 4) відбудовування нормального існування Университету після його розгрому.

У книжці розміщено цілу низку портретів діячів Университету за перші 15 років його існування.

Рецензія на це видання А. Макарова в журналі „Дела и Дни“, 1920, кн. I, стор. 437—442.

Платонов, С. Ф. Несколько воспоминаний о студенческих годах. „Дела и Дни“. 1921, кн. II, стор. 104—133.

Спогади С. Ф. Платонова (відомого історика) торкаються історично-філологічного й почасти юридичного факультету Петерб. Университету періоду 1878—1882 р.

Успенский, Ф. Петербургский Университет в 1867—1871 г.г. (По воспоминаниям студента). „Дела и Дни“, 1920, кн. I, стр. 163—174.

Спогади Ф. Успенського (відомого вченого-академіка) торкаються історично-філологічного факультету Петербургського Университету.

Галанин, Дм. Из прошлого по методике арифметики. „Для народного учителя“, 1917, № 6, стр. 22—30.

Автор спочатку дає короткий огляд праць П. С. Гур'єва: „Руководство к преподаванию арифметики малолетним детям“ (1839 р.) та „Практическая арифметика“.

Від Гур'єва автор переходить до В. Іслентьєва, детально зупиняючись на його праці „Опыт методического руководства к преподаванию арифметики в народных школах“ (1881 р.).

20-е СТОЛІТТЯ.

Зеленко, В. А. Из пережитого (Воспоминания о революционной деятельности учителя). „Дела и Дни“. 1922, кн. III, стр. 99—120.

Спогади В. Зеленка торкаються кінця 1904 р. й усього 1905 року. Територія—колишній Прибалтійський Край, тепер—Латвійська Республіка.

Бушмакин, Н. Из истории средней школы (Движение в средних учебных заведениях г. Казани 1905/6 г. по данным второго стола канцелярии попечителя Казанского учебного округа) „Вестник Просвещения“, ТН КП, 1923, № 5, стр. 14—31; № 6, стр. 12—22.

Педагог. Пути педагогики от графа И. И. Толстого до графа П. Н. Игнатьева. (Из недавнего прошлого). „Для народного учителя“, 1917, стр. 19—32.

Стаття являє собою спогади автора про одну з учительських семінарій Уфимської губ. періоду 1906—1909 р.р. Змальовується постать директора-реакціонера та хвилювання учнів семінарії.

Казанцев П. Что произошло с народным образованием? (в России за годы войны). „Изв. Всерос. союза городов“ М. 1918, № 6—8 (57—59).

Красновский, А. А. Русская педагогическая мысль накануне революции. (Итоги окружных съездов в 1916 году) „Новая школа“, 1918, № 3, стр. 165—168.

Средняя школа в 1916 г. „Петроградский Учитель“, 1917, № 1, стр. 11—15.

Чехов, Н. В. Народный учитель накануне революции. Просвещение на Транспорте, 1927, № 10, стр. 135—138.

С. С. Семь лет. 1911—1918 г.г. Записки преподавателя средней школы. „Народное Просвещение Костромского края“, Кострома, 1919, № 1—2, стр. 23—27.

Бендриков, К. Вопросы народного образования при Временном Правительстве. Народное Просвещение, 1927, № 3, стр. 103—113; № 5, стр. 110—117; № 6, стр. 104—111.

ПЕРІОД ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.

Пискунов, А. Октябрь и школа (воспоминания). Вестник Просвещения, 1924, № 10, стр. 19—25.

Шульгин, В. Как мы начинали работать. (Воспоминания). На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 24—28.

Луначарский, А. Как мы заняли министерство народного просвещения. На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 5—9.

Лилина, З. Десять лет назад. Народное Просвещение, 1927, № 10, октябрь, стр. 153—157.

Менжинская, Л. Первые шаги Наркомпроса. На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 28.

Лепешинский, П. На заре советского просвещения. (Реформа школы). (По личным воспоминаниям). На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 9—16.

Мова йде про перші кроки комісаріату народної освіти.

Толстов, А. С. От гимназии к трудовой школе. (Из воспоминаний о работе на местах и в центре). Просвещение на Урале, 1927, № 2, стр. 124—130.

Познер, В. Съезд учителей интернационалистов (I-й Всероссийский съезд по просвещению в августе 1918 г.) На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 16—23.

В. В. Из дневника педагога. Вестник Просвещения, 1922, № 1, стр. 4—8. (Це уривки з щоденника учительки 1918 року).

Чехов, Н. В. Главнейшие моменты в жизни школы в 1921 году. Вестник Просвещения 1922, № 1, стр. 1—4.

Смирнов, И. Современные педагогические течения в России. Сибирский Педагогический Журнал, 1923, № 1, стр. 11—33; № 2, стр. 83—91; № 3, стр. 21—39; 1924 г., № 3, стр. 7—14; № 5, стр. 10—23.

ЗАГАЛЬНІ ОГЛЯДИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ РАДЯНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ЗА 10 РОКІВ РЕВОЛЮЦІЇ.

Пинкевич, А. П. Советская педагогика за десять лет (1917—1927). Издание второе. Перепечатано без перемен с первого издания. „Работник Просвещения“, Москва, 1927, стр. 145. 4,000 экз.

У першому розділі своєї праці автор подає стислий огляд російської теоретичної педагогіки до 1917 року, послідовно розглядаючи педагогічні погляди К. Ушинського, С. Кривенка, К. Вентцеля, П. Лесяфта, П. Каптерева.

Розповідаючи про російських педагогів, автор згадує про іноземних педагогів, що їхніми думками живилася російська педагогічна думка перед 1917 роком. Лай, Кершенштайнер, Наторп, Барт, Паульсен, Ферстер, Дьюї, Мейман та інші „були не тільки популярніші за небагатих російських теоретиків загальної педагогіки, але були по суті єдиними авторами, що направляли педагогічну ідеологію останнього перед революцією десятиліття. З наукового боку найбільший був вплив Наторпа“.

У другому розділі своєї праці автор з'ясовує принципіальні основи радянської педагогіки, особливо зупиняючись на поглядах Леніна.

Третій розділ має назву „теоретики радянської педагогіки“. Усіх цих теоретиків автор поділяє на три групи: 1) членів ВКП(б); 2) марксистів, не членів комуністичної партії; 3) не марксистів, а також тих, що не виявили свого світогляду в своїх творах. Четвертий розділ присвячується загальним питанням педагогіки, як їх трактується в радянській літературі (суть педагогічного процесу, роль оточення і спадковості, біогенетичний принцип і т. інш.). Особливо зупиняється автор на з'ясуванні поняття педагогічного процесу й на біогенетичному принципі, наводячи погляди радянських авторів і висловлюючи свою власний погляд. Розділ 5-ий і 6-ий присвячується педагогіці шкільного віку. Послідовно автор зупиняється на таких питаннях: 1) про самоврядування і самоорганізацію дітей шкільного віку; 2) про загальну організацію навчання (Дальтон-план, радянська лабораторна система, метода проєктів і т. інш.); 3) про фізкультуру; 4) про статтєве виховання; 5) про художнє виховання; 6) про принцип комплексності; 7) про громадсько-корисну працю в школі тощо.

Цікаве загальне зауваження автора: „радянська педагогіка більше займалася питаннями освіти, ніж питаннями виховання“.

7-й розділ присвячено педагогіці переддошкільного й дошкільного віку, а також педагогіці „виключного дитинства“ (дефективні й безпритульні), та педагогіці дорослих.

До свого твору автор додає бібліографічний показчик (на 5 сторінках).

Шульгин, В. Н. Педагогика за 10 лет (1917—27). Народное Просвещение 1927, № 11—12, ноябрь—декабрь, стр. 25—31.

Корнейчик, Т. Развитие системы народного образования РСФСР. Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова, том 1-й, Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 1023—1060. Огляд починається з Лютневої Революції 1917 року й закінчується 1926 роком. До статті додано коротенького показчика літератури.

Кипарисов, Ф. Советская педагогическая книга и просвещенская печать за десять лет. На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 102—107.

Огородников, И. Десять лет. (Строительство школы в Вятской губернии в первые годы революции. Донэповский период). На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 84—93.

Шульгин, В. Н. Достижения и перспективы. На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, октябрь, стр. 47—53.

Пистрак, М. Школа на подеме. На Путиях к Новой Школе, 1927, № 10, стр. 43—47. (За десятилетие 1917—1927).

Харитонов, Р. Среднее образование за десять лет. (1917—27). Народное Просвещение, 1927, № 11—12, стр. 37—44.

Календарь народного просвещения. 1917—1927. Народное Просвещение, 1927, № 10, октябрь, стр. 13—18.

Канторович, Р. и Гарелиц, Б. Дошкольная работа за 10 лет. Вестник Просвещения, 1927, № 11, стр. 13—38.

ОКРЕМІ ПЕДАГОГИ.

Вентцель. Теория свободного воспитания и идеальный детский сад. Издание четвертое, вновь исправленное и дополненное. Книгоиздательство „Голос Труда“. Петербург—Москва, 1923, 100 стр., 3.000 экз.

Вентцель, К. Н. Новые пути воспитания и образования детей. Изд. 2-е. М. Изд. „Земля и фабрика“, 149 стр. (Б—тека „Пути новой школы“ вып. 3-й) 4.000 экз.

В. Чаплиев П. Ф. Каптерев. Вестник Просвещения, 1922, № 10, стр. 194—196.

Бендриков, К. Николай Владимирович Чехов. (К 35-летию общественно-педагогической деятельности). Народное Просвещение, 1927, № 3, стр. 125—127.

Шацкие В. Н. и С. Т. Бодрая жизнь. Из опыта детской трудовой колонии. Часть I (Воспитание юного гражданина). М. 1919. Изд. 2-е Всерос. Центр. Союза Потреб. О—в, 192 стр., 10.000 экз.

Шацкие, В. Н. и С. Т. Бодрая жизнь. Из опыта детской трудовой колонии. 3-е издание. Госуд. Изд. Москва—Петроград, 1923, 203 стр., 5.000 экз. (Библиотека Педагога).

Рубинштейн М. Очерк педагогической психологии в связи с общей педагогикой. Москва, 1920.

Чудинов, Д. Педагогические воззрения профессора М. Рубинштейна. Сибирский Педагогический Журнал, 1923, № 3, стр. 159—165.

Блонский, П. Трудовая школа. Владивосток, 1921, 299 стр.

Блонский, П. Педагогика. 2-е издание. Государств. Изд.—во, Москва—Петроград, 1923, 176 стр., 5.000 экз.

Блонский, П. Основы педагогики. Изд. „Работник Просвещения“, Москва, 1925, стр. 209, 10.000 экз.

Пинкевич, А. П. Педагогика. Том I. Теория воспитания. Изд. „Работник Просвещения“, Москва, 1924, 275 стр., 10.000 экз. Том II. Трудовая школа. Издат. „Работник Просвещения“, Москва, 1925, 10.000 экз.

Луначарский, А. Проблемы народного образования. (Сборник статей). Изд. „Работник Просвещения“, Москва, 1923, 207 стр., 5.000 экз.

Луначарский, А. Вопросы народного образования. (Сборник статей). Изд. „Работник Просвещения“, Москва, 1923, 207 стр., 5.000 экз.

Крупская, Н. Народное образование и демократия. Издание 3-е, Госуд. Изд. РСФСР, Берлин, 121 стр.

Крупская, Н. Вопросы народного образования. Издание 3-е Госуд. Изд. РСФСР, Берлин, 1921, 121 стр.

Панкевич, П. Мысли Плеханова о воспитании и образовании, Москва, Издат. „Работник Просвещения“, 1926, 75 стр. (Высшие Научно-Педагогические Курсы при Педагогическом Факультете Второго Московского Госуд. Ин—та. Научно-исследовательский семинарий А. Г. Калашникова), 3.000 экз.

ЛЕНИН.

Ленин, Н. Две речи на 1-м Всероссийском Съезде по внешкольному образованию (6—19 мая 1919 года). Иркутск. Иркутское Отделение Гос. Издат., 1920, 15.000 экз.

Ленин, Н. Две речи на 1-м Всероссийском Съезде по внешкольному образованию (6—19 мая 1919 года). Госуд. Издат. Москва, 1919, 32 стр.

Ленин, Н. (Ульянов). Социалистическая революция и задачи просвещения (статьи и речи). Изд. „Красная Новь“, Москва, 1923, 84 стр.

Ленин, Н. (Ульянов). Социалистическая революция и задачи просвещения (статьи и речи, 25-е августа 1918—2 января 1923). Второе издание. Москва, Изд. „Работник Просвещения“, 1924 (1923), 79 стр., 5.000 экз.

Ансон, А. Маркс, Энгельс и Ленин о просвещении. Сибирский Педагогический Журнал, 1924, № 1—2, стр. 5—15.

Аникст, О. Г. В. И. Ленин и школа рабочей молодежи. „Жизнь Рабочей Школы“, 1924, № 1—2, стр. 3—4.

Маторин, Н. Заветы Ленина и сельское учительство. „Просвещение“, 1924, № 6.

Потемкин, М. П. Ленин и просвещение. „Вестник Просвещения“, 1924, № 1.

Кононов, А. Ленин и просвещение. Просвещение на Транспорте, 1924, № 1—3, стр. 1—2.

Попов, А. Ленин-учитель. „Путь Просвещения“, 1924, № 2.

Покровский, М. Н. Ленин и народное просвещение. „Коммунистическое Просвещение“, 1924, № 1.

Чудинов, Д. В. И. Ленин и задачи народного просвещения. Сибирский Педагогический Журнал, 1924, № 3, стр. 3—6.

Луначарский, А. В. Ленин и просвещение. Изд.—во „Красная Новь“, Москва, 1924, 77 стр.

Плюсин, Б. А. В. И. Ленин и наша задача. „Народное Просвещение“, 1924, № 2.

Смушкова, М. А. Ленин и организационные задачи библиотечного дела. „Красный Библиотекарь“, 1924, № 1.

Аникст, С. Г. В. И. Ленин и школа рабочей молодежи. „Жизнь Рабочей Школы“, 1924, № 1—2.

Лобода, Н. Ленин и учитель. „Работник Просвещения“, 1924, № 3.

Луначарский, А. В. Владимир Ильич и народное просвещение. „На Путиях к Новой Школе“, 1925, № 1.

Ходоровский, И. И. Культурное строительство и заветы Ленина. Сборник „К задачам учительства в деревне“. Москва, 1925, Изд. „Долой неграмотность“.

Шульман, Н. М. Роль теории и практики в воспитании по заветам Ленина. Вестник Просвещения, 1925, № 1.

Луначарский, А. В. Ленин о науке и искусстве. „Народное Просвещение“, 1925, № 1.

Лилина, З. Педагогические методы Ленина. Госуд. Изд. Ленинград, 1925, 68 стр., 50.000 экз.

Крупская, Н. К. Заветы Ленина в области народного просвещения. 7-е издание. Издат. „Работник Просвещения“, Москва, 1925, 31 стр.

Подземский, А. Заветы Ленина в области народного просвещения (Библиографический указатель). Народное Просвещение, 1925, № 1, стр. 200—202.

Лепешинский, П. Ленин, как воспитатель. „Народный Учитель“, 1926, № 1, стр. 8—11.

Шульман, Н. М. Воспитание по заветам Ленина. Со статьей П. Лепешинского: „Ленин, как воспитатель“, Москва, „Новая Москва“, 1926, 26 стр., 10.000 экз.

Шахвердов, Г. и Сыркина, О. Ленин и воспитание народных масс. Под ред. и с пред. Б. А. Фингерта. Госуд. Изд., Москва—Ленинград, 1926, 102 стр., 5.000 экз.

У книжці уміщено дві статті: 1) Шахвердов, Г.—Ленин и воспитание народных масс (стор. 7—52), 2) Сыркина, О.—Педагогические идеи Ленина (стор. 53—102).

До статті Сиркіної додано бібліографію на 2 сторінках.

Федоров, А. Ленин и политпросветработа. Просвещение на транспорте, 1927, № 10, стр. 93—97.

Крупская, Н. Ленин о просвещении и народном учителе. На Путиях к Новой Школе. 1927, № 10, стр. 3—5.

ПЕДАГОГІЧНІ ЖУРНАЛИ.

Петров, В. Журнал министерства народного просвещения. На Путиях к Новой Школе. 1927, № 10, стр. 94—98.

Куфаев, М. Н. Библиография русских педагогических журналов (со второй половины XIX ст. до 1917 года). Педагогическая Энциклопедия, под ред. А. Г. Калашникова. Том I, Москва, „Работник Просвещения“, 1927, стр. 395—416.

Иоанисиани, В. Дореволюционные педагогические журналы. На Путиях к Новой Школе. 1927, № 10, стр. 98—102.

Автор розглядає журнали: „Свободное Воспитание“, „Русская Школа“, „Вестник Воспитания“, „Педагогический Листок“ та інші.

Готалов-Готліб, А. Г. Російський педагогічний журнал до революційного періоду. Шлях Освіти, 1927 р., № 5, стор. 105—122.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ НА УКРАЇНІ.

Савич, А. А. Западнорусские униатские школы XVII—XVIII ст., Труды Белорусского Государств. Университета в Минске №№ 1, 2—3. 4—5, 6—7.

Петров, М. І. Київська академія. (З нагоди минулого 300-ліття її існування). Записки історично-філологічного Відділу Української Академії Наук, кн. I, 1919 р., стор. 3—17.

Автор подає короткий нарис історії Академії, починаючи з 1615 р. й закінчуючи 20 століттям.

До статті додано покажчик головнішої літератури.

Титов, Хв. Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI—поч. XIX в. (з 180 малюнками). Київ, 1924, 432 стор. 1. 700 прим.

(Українська Академія Наук. Збірник історично-філологічного відділу, № 20).

Зміст:

Переднє слово від Академії Наук.	Стор.
1) Як стояла освіта на Україні в XV—XVI вв. і як почалися братські школи в XVI—XVII вв.	13—32
2) Братська школа в Києві (1615—1632)	33—84
3) Київ-Могилянська Колегія (1632—1701)	85—158
4) Старо-київська Академія і доба її найвищого розквіту (1701—1760)	159—240
5) Київська Академія серед реформ і перехідного її становища—аж до її закриття (1760—1817)	241—328
6) Як одичинено в Києві новітню Духовну Академію і як вона почала жити за своїм новим статутом (з 1819 р.)	329—432

Київську братську школу засновано 1615 року. Із мов головної увагу звертали в цій школі на слов'яноноруську та грецьку. Особливу увагу зверталося на виховання учнів. Одним із засобів до цього було так зване „младенческое братство“, що його затвердив патріарх Феодан. Це братство, основне ядро якого становили учні школи, було засновано, головним чином, за-для того, щоби виховувати шкільну молодь у релігійно-патріотичному дусі. Щодо складу учнів, то з цього боку, київська братська школа, подібно до інших братських шкіл того часу, була всестановою; можна навіть припустити, що світський елемент переважав у складі її учнів.

1632 року Петро Могила зреформував київську школу на зразок латинських західно-європейських шкіл, за прикладом яких вона стала зватися колегією. Науки в цій колегії викладалися латинською мовою і були просякнені духом схоластики: в риторичі й поезії перевагу мала форма над змістом, в філософії царював Арістотель, в богослов'ї—Фома Аквінський.

Перетворення київської школи в латинську було викликано практичними потребами, про що ясно говорить полемічний твір „*Libros*“. „Русі“, читаємо тут, „корисно для віри вивчити грецьку й слов'янську мову, але для справ громадських цього не досить, і росіянам треба знати латинську й польську мови. У польській державі латинська мова є ніби природа і нею користуються не тільки в церкві, але й перед королем у сенаті, а також у посольській хаті („в посольской избе“), в судах, у трибуналі й узагалі в політичних справах“. Зазначено в „*Libros*“ й іншу обставину—наявність обширної наукової, зокрема богословської літератури латинською мовою.

У Київській колегії, як і в її попередниці—братській школі, особливу увагу зверталося на виховання в релігійному дусі. У цьому відношенні значну роль відігравала та сама студентська організація, про яку було згадано. Свою назву „младенческое братство“ вона тепер змінила на латинську „конгрегація“; при чому конгрегацій було дві (більша й менша)—одна об'єднувала учнів старших класів, друга—молодших. Конгрегації мали своєрідне самоврядування, з особливою адміністрацією (префект, асистент, нотарій і т. інш.), і деякі юридичні права.

Конгрегації мали також благодійні цілі, вони були своєрідними товариствами взаємної допомоги.

На чолі колегії стояв ректор, якого затверджував на посаді київський митрополит; помісником ректора був префект. Учителі колегії обиралися звичайно з-посеред кращих вихованців її.

Щодо складу учнів, то з цього боку колегія, як і її попередниця братська школа, була всестаною навчальною установою, — тут були діти й вельможних шляхтичів, і духовних осіб, і міщан, і простих козаків. Шляхетський елемент у колегії був значний. Поруч багатих і заможних учнів, в колегії чимало було й бідних. Цікаво, що наприкінці XVII віку до київської колегії віддавали своїх дітей навіть чужоземці, до того ж чужовірці, як напр., шотляндець П. Гордон.

Свій зв'язок із населенням колегія підтримувала різними способами, зокрема публічними диспутами та драматичними виставами на теми релігійного й почасти політичного характеру.

1701 року Петро I надав київській колегії права й звання Академії. Перший шоттдесятилітній період в історії Академії (з 1701 по 1760 р.) був періодом її найбільшого розквіту. У цей період багато попрацював на користь Академії київський митрополит Рафаїл Заборовський. (Він так багато зробив для Академії, що вона навіть деякий час називалася його ім'ям). Із ректорів Академії за цей час особливо визначаються Феофан Прокопович та Георгій Кониський.

Навчальний курс Академії в головному зберіг свій попередній вигляд. Академія мала 8 клас, навчальний курс яких проходився, при нормальних умовах, протягом 12 років. Дуже розповсюджені були диспути, — вони улаштовувалися наприкінці тижня, місяця і окремих відділів курсу. Академія була школою загальноосвітньою і всестаною. Діти духовництва становили іноді не більш, як одну третину загального числа всіх вихованців Академії. Академічні конгрегації в цей період продовжують своє існування і досягають високого ступня розвитку.

Вступ до конгрегації не був обов'язковий для учнів.

Для бідних учнів було збудовано бурсу.

За цей час Київська Академія в особі своїх численних вихованців розвинула широку просвітню діяльність шляхом заснування і перебування шкіл по-за межами Києва. Так, наприклад, вихованець Академії єп. Єпіфаній Тихорський 1726 року заснував у Харкові колегіум на зразок Київської Академії. Викладачами в новозаснованих школах також були переважно вихованці Академії.

Останні сорок років XVIII в. й перші 17 років XIX в. — це той період в історії Київської Академії, що його можна визначити, як епоху реформ і переходового стану, яка закінчилася ґрунтовним перебудуванням її за статутом 1804—1814 рр.

Усі реформи цього періоду відбивали тенденцію наблизити Академію по характеру її освіти до світської школи. За царювання Катерини II в Академії викладаються такі характерні для світської школи предмети, як російська мова, географія, арифметика, всевітня історія. У цьому напрямку особливу енергію виявив митрополит Самуїл Міславський.

Запроваджуючи нові предмети й призначаючи нових учителів, він вимагав також, щоб вони провадили навчання російською мовою, додержуючи великоруської вимови.

В порівнянні з попередніми періодами, склад учнів Академії, що до їхнього походження, тепер значно змінився. Якщо раніше перевагу мав світський елемент над духовним, то тепер, навпаки, переважає духовний елемент. Це явище автор пояснює тим, що з другої половини XVIII віку в Росії з'являються світські вищі навчальні установи (університети, гімназії спеціально для шляхетських дітей, головна учительська семінарія і т. інші), куди й починають ступнево відходити всі ті діти шляхтичів і козацької старшини, що раніше училися в Ки-

ївській Академії. З другого боку, духовна — вища й єпархіальна — влада вживає тепер особливих заходів до того, щоб спонукати духовництво до обов'язкового навчання своїх дітей у Київській Академії, під загрозою відмови в призначенні на священницькі посади тим із них, що не вчилися й навіть не пройшли повного курсу наук у Київській Академії. В 1797 році, при загальному числі учнів 845, світських було всього 170.

Побут академічний залишився в цю епоху без особливо значних змін. Конгрегації збереглися аж до 1817 року, диспути теж улаштовувалися, хоч і без колишньої урочистості. Наприкінці цього періоду вироблено було нового статута Академії. Суть реформи полягала в тім, що Академія робилася вищою богословською школою, де мали одержувати освіту переважно діти духовництва.

Щербина, В. Проф. Хв. Тітов. Стара вища освіта в Київській Україні XVI—XIX в., 1924. Україна 1926 р., кн. 1, стор. 147—149.

Це є рецензія на працю Хв. Тітова.

Петров, М. Київо-Могилянська Академія. Записки історично-філологічного Відділу Української Академії Наук, 1923, т. 1. Перетц, Вол. Нові дані для історії школярських братств на Вкраїні.

Записки Історично-філологічного Відділу УАН, кн. 2—3, 1923, стор. 77—88.

Родников, В. Життя, вчителство й педагогічні погляди Г. С. Сковороди. Вільна Українська Школа. 1919—1920 р., №№ 4—5, стор. 155—160.

Багалій, Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода. Державне Видав. України, 1926, Харків, 397 стор.

Про педагогічні погляди Сковороди, стор. 364—365. Воложченко, О. З історії Харківського Колегіуму в XVIII віці. Наукові Записки Науково-дослідної Катедри історії української культури, № 6, Державне Видавництво України, 1927, стор. 107—122.

Статтю писано за архівними матеріалами. Детально оповідається про учнів колегіуму, менш детально — про учителів. Про економічне становище колегіуму автор обіцяє поговорити в іншій статті. Щодо соц. походження учнів Колегіуму, то треба сказати, що світських людей серед них було небагато (від 10 до 15), особливо мало було шляхетських дітей. „А тому“, каже автор, „не можна дивитись на колегіум, як на місце, де дворянство Слобожанщини діставало освіту“.

Грушевський, Олександр. Зміни шкільної системи на Лівобережжі в XVIII в. Україна, 1924, кн. I—II, стор. 82—87.

Міяковський, В. Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX ст. Записка В. Білозерського про сільські школи. Україна, 1924 р., кн. 1—2, стор. 126—129.

Записка В. Білозерського — дуже цінний документ. Автор записки пропонує утворення школи (для вільних селян), в навчальний план якої, поруч зак. божого та арифметики входило б хліборобство в різних його формах, ремесло та початки медицини.

Потоцький, П. П. Буквар Шевченка. Записки Історично-філологічного Відділу УАН, кн. XII—XIV, 1927, стор. 144—146.

Попів, Ол. Шевченко педагогом. Шлях Освіти, 1925, № 3, стор. IX—XVI.

Зайцев, Пав. До історії Шевченкового Буковаря. Вільна Українська Школа. № 7, 1918, Березень, стор. 115—117.

Глушко, Сильвестр. Драгоманов і недільні школи. Україна, 1924, кн. IV, стор. 35—42.

Автор подає досить цікаві відомості про Київські недільні школи щодо ставлення цих шкіл до української мови.

Штрайх, С. Из просветительной деятельности Н. И. Пирогова: (С его неизданными письмами). Вестник Воспитания, 1917, № 2, стр. 150—167.

С. Штрайх у своїй статті додає надзвичайно цікаве листування Пирогова, а також деякі інші документи, з приводу відчинених Пировим у Києві недільних шкіл.

Пирогов, Н. И. Письма к сыну. С редким портретом Н. И. Пирогова. Пред. с прим. С. Я. Штрайха, Петроград, 1917, 71 стр. Отдельный оттиск из „Сборника отделения русского языка и словесности Российской Академии Наук“, том. XCV, № 4.

Мусин-Пушкин, А. А. Н. И. Пирогов, как педагог. Петроград. 1917, 145 стр. 300 экз.

Штрайх С. Я. Пирогов, Н. И. Берлин, 1923, Изд. Гржебина. Рабинович, И. Н. И. Пирогов (1881—6 декабря 1926 г.) (как педагог). Вестник Просвещения. 1926 г., № 12, стр. 102—104.

Шамрай, Ганна. В старорежимній школі й навколо неї. (Оповідання А. Солтановського, проминені при виданні 1892—4 р.р.). Україна, 1926, кн. 5, стор. 90—114.

Після короткого вступу Г. Шамрай, подається (рос. мовою) оповідання А. Солтановського про Немирівську та Рівенську гімназії за часів Юзефовича та Пирогова.

Кудрявцев, П. П. До історії освіти на Україні. Записки історично-філологічного відділу УАН, кн. XIII—XIV, стор. 174—184.

Автор подає два невидані уривки з автобіографічної записки колишнього проф. Київського Ін-ту, Новицького, зі своєю передмовою та примітками.

Назаревський, Олександр. Студентські хвилювання в Києві р. 1876-го. Життя й Революція 1927 р. № 6, стор. 389—397.

Оповідання про хвилювання, що не виходили за межі університету („цвітаєвська історія“), а також про хвилювання, що мали ширший громадський характер.

Бузескул, В. П. Из истории Харьковского Университета второй половины 70-х годов прошлого века.

(Личные воспоминания). Наукові Записки Науково-дослідчої Катедри історії української культури. № 6. Харків, Державне Видавництво України, 1927, стор. 1—14.

Стаття містить спогади про таких професорів Харківського Університету: В. К. Надлера, М. Н. Петрова, М. С. Дрінова, П. О. Бессонова, Ф. О. Зеленгорського, А. С. Лебедєва, О. І. Кіпрічкінова, та інших. Є де-що й про студентів того часу.

Назаревський, О. До історії вищої жіночої освіти на Україні. (3 життя Київських жіночих курсів 70—80 р.р.). Життя й Революція 1927 р., № 4, квітень, стор. 111—118.

Клепатський, П. Іван Франко педагогом. Вільна Українська Школа. № 6—7. 1918—19 шк. рік. Січень—лютий, стор. 14—29.

Капустянський Іван. Учителство в українській літературі. З передмовою Ол. Попова (Библиотека журнала „Путь Просвещения“, № 20). Харків, Держ. Видав. України, 1925 р., 45 стор. 3000 экз.

Документ Октября. (1920 год на Украине и народное образование). Народное Просвещение, 1927, № 10, октябрь, стр. 186—188.

Гринько, Г. Очерки советской просветительной политики. Харьков, 1923.

Ряппо, Я. Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920—1924). Сборник статей и докладов. Харьков, Гос. Издат. Украины, 1925, 135 стр., 5000 экз.

Ряппо, Я. Короткий нарис розвитку української системи народної освіти. Держ. Видав. України, Харків, 1927 р., 40 стор., 3000 прим. Библиография: „Литература про Укр. систему освіти“. (Стор. 39—40). Зарецкий, М. Как зародился фабузавч на Украине. Народное Просвещение, 1927, № 10, стр. 181—184.

Клепацкий, П. Г. Приходські (сільські) вчилища на Полтавщині в роках 1800—1812. Записки Полтавського Інституту Народної Освіти, т. IV. Полтава, 1927 р., стор. 23—34.

Арнаутов, В. О. Короткий нарис історії соціалізму на Україні. Записки Харківського Інституту Народ. Освіти ім. О. О. Потебні, т. II, 1927, стор. 3—19.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.

1. Книжная Летопись. За роки: 1920; 1921; 1922 (крім №№ 21, 22, 23, 24); 1923; 1924; 1925 (крім №№ 23, 24); 1926; 1927 (крім №№ 2, 4); 1928 (крім №№ 12, 32).
2. Журнальная Летопись. За роки: 1926; 1927 (крім № 4); 1928 (крім №№ 3, 4).
3. Летопись Украинского друку. За роки: 1924 (крім №№ I, IV); 1925 (крім №№ 1, 2, 11); 1926; 1927; 1928 (крім № 52).
4. Педагогическая Библиография. Систематический указатель книжной и журнальной литературы по вопросам народного просвещения. Под ред. В. Ф. Лебедева. За роки: 1925; 1926.
5. Шлях Освіти. За роки: 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927.
6. Радянська Освіта. За роки: 1925, 1926, 1927.
7. Радянська Школа. 1927 р.
8. Вільна Українська Школа. За роки: 1917, 1918, 1919, 1920.
9. Асьєта. 1926 р.
10. На Путиях к Новой Школе. За роки: 1922; 1923 (крім № 12); 1924; 1925; 1926, 1927.
11. Вестник Просвещения. За роки: 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927.
12. Народное Просвещение. За роки: 1924 (крім № 3); 1925, 1926 (крім № 8); 1927 (крім № 1).
13. Народный Учитель. За роки: 1924, 1925, 1926, 1927.
14. Просвещение на Транспорте. За роки: 1922 (крім №№ 1, 2, 3, 4); 1923; 1924; 1925; 1926; 1927.
15. Работник Просвещения. За роки: 1926, 1927.
16. Просвещение Донбасса. За роки: 1923 (крім № 12); 1924 (крім №№ 4, 5, 6, 10, 11).
17. Робітничка Освіта. 1927 р.
18. Записки Київського Інституту Народної Освіти. Т. I, 1926; т. II, 1927.
19. Записки Харківського Інституту Народної Освіти ім. О. О. Потебні. Том I, 1926 р.; т. II, 1927 р.
20. Записки Одеського Інституту Народної Освіти. Том I, 1927 р.
21. Записки Ніжинського Інституту Народної Освіти. Книга VI, 1926 року; кн. VII, 1927 р.
22. Записки Полтавського Інституту Народної Освіти. Том I, 1925/26 акад. р.; т. II, 1925/26 акад. рік; т. III, 1925/26 акад. рік, т. IV, 1926/27 акад. рік.
23. Известия Научного Института имени П. Ф. Лесгафта. Том XI, выпуск I 1925 г.; т. XI, выпуск 2, 1925 г.; т. XII, выпуск I, 1926 г.; т. XIII, выпуск I, 1927 г.
24. Записки Волинського Інституту Народної Освіти ім. Івана Франка. Книга I, 1926 р.; кн. II, 1927 р.
25. Український Вісник рефлексології та експериментальної педагогіки. 1925, 1926, 1927.
26. Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук. Кн. II—III, IV, V, VI, VII—VIII, IX, X, XI, XII, XIII—XIV, XV.
27. Наукові Записки. Орган Київських Науково-дослідчих Катедр. Т. I, 1923 р.; т. II, 1924 р.; т. III, 1925 р.; т. III, в. 2, 1926 р.; т. III, ч. I, 1927 р.
28. Труды Дальневосточного Университета. Том I, кн. 3. Педагогический факультет. 1924.
29. Известия Уральского Государственного Университета. Том II, 1921; том III, 1922/23 акад. г.

30. Государственный Смоленский Университет. Научные Известия. Том I, 1923 г., т. II, 1924 г.; т. III, выпуск 1, 1926 года; т. III, вып. 2, 1926 года; т. III, вып. 3, 1926 г.; т. IV, вып. 1, 1927 г.; т. IV, вып. 2, 1927 г.; т. IV, вып. 3, 1927 г.
31. Труды Воронежского Государственного Университета. Том I, 1925; т. II, вып. 1—2, 1925; т. III, 1926 г.; т. IV, 1927.
32. Известия Донского Государственного Университета. Кн. I, 1921 г.; том V, 1925, т. VI, 1925; т. VII, 1925.
33. Известия Северо-Кавказского Государственного Университета. (Не є продовження „Известий Донского Унив-та“). Том VIII, 1926; т. IX, 1926; т. X, 1926; т. XI, 1926; т. I (XII), 1927; т. II (XIII), 1927.
34. Україна. За роки: 1924, 1925, 1926, 1927.
35. Життя і Революція. За роки: 1925, 1926; 1927 (крім № 4).
36. Наше Минувле. 1918.
37. Більшовик України. За роки: 1926 р. (крім № 2—3); 1927 р.
38. Науковий Збірник Харківської Науково-дослідної Катедри історії української культури. № 2—3, 1926 р.; № 4, 1926.
39. Наукові Записки Науково-дослідної Катедри історії української культури. № 6, 1927 р.
40. Науковий Збірник за рік 1924. (Записки Українського Наукового Товариства у Києві, тепер Історичної Секції Укр. Академії Наук).
41. Ученые Записки Саратовского Государственного имени Н. Г. Чернышевского Университета. За роки: 1925, 1926, 1927.
42. Известия Академии Наук Союза Советских Социалистических Республик. VI серия, 1927 г., №№ 1—2, 5—6, 7—8, 9—11, 12—14, 15—17.
43. Известия Тверского Педагогического Института. Выпуск I, 1926 г., вып. II, 1926 г., вып. III, 1927.
44. Под Знаменем Марксизма. За роки: 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927.
45. Прапор Марксизму. 1927 р.
46. Східній Світ. 1927 р.
47. Дела и Дни. За роки: 1920, 1921, 1922.
48. Ученые Записки Казанского Государственного Университета имени В. И. Ульянова-Ленина. 1925 г., кн. I, кн. II, 1926 г., кн. I, II, 1927 г., кн. I, II.

736601

Видання Одеського Наукового при Українській Академії Наук Товариства

Секція природничо-математична

- „Записки“ № 1. 1927. Ц. 1 крб.
- „Записки“ № 2. 1928. Ц. 1 крб.
- „Записки“ № 3. 1929. Ц. 1 крб.
- „Записки“ № 4. (Ладяться до друку).
- Матковський Ів. — Нові дані про природне поширення лісових порід на Одещині. 1928. Ц. 15 коп.
- Комаров Б. — Огляд природознавчих праць М. Максимовича. 1929. Ц. 80 коп.

Секція медична

- „Записки“ № 1. За редакцією професорів М. Заєвлошіна, І. Корнмана, В. Кісільова та Т. Смерчинського. 1929. Ц. 1 крб. 50 коп.
- „Записки“ № 2 (Ладяться до друку).
- Кісільов др. — Російсько-український медичний словник.

Загальні видання Т—ва

- Звіт про діяльність Одеського Наукового при У. А. Н. Т-ва за 1926/27 акад. рік. 1927. Ц. 10 коп.
- Звіт про діяльність Т—ва за 1927/28 акад. рік. 1928. Ц. 10 коп.
- Звіт про діяльність Т—ва за 1928/29 акад. рік. 1929. Ц. 10 коп.
- Архів М. Комарова. Том I. (Ладяться до друку).

Ціна 50 коп.

Окрема відбитка з „Записок Українського Бібліографічного Товариства в Одесі“
за р. 1929, ч. 2 — 3.

м. в.
f. 111